■Pitești■

Restituiri

Revistă document a Centrului Cultural Pitești

Anul XVI ■ Nr. 3 (49)/2018
Serie nouă ■ 4 lei



Mircea cel Bătrân, domnitor al Țării Românești de la a cărui trecere la cele veșnice se împlinesc 600 de ani. Prima atestare documentară a Piteștilor este într-un hrisov al său din 20 mai 1388.

Sumar

Restituiri Pitești

ADRESA REDACŢIEI:
Centrul Cultural Piteşti,
Calea Craiovei, nr. 2 (Casa Cărţii)
Tel./fax.: 0248 219976
www.centrul-cultural-pitesti.ro
e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Piteşti* apare trimestrial sub egida Consiliului Local şi a Primăriei Piteşti. Revista publică articole pe teme de istorie universală şi românească, sociologie politică, antropologie socială şi culturală, precum şi documente variate din Arhivele Naţionale ale Statului, Arhivele Militare Române şi arhive personale.

ISSN: 1583-5863

Editor - Centrul Cultural Piteşti

Tiparul executat la TIPARG S.A.

O istorie a justiției constituționale

dr. Marius ANDREESCU

I. Semnificaţii şi trăsături ale justiţiei constituţionale

Supremaţia Constituţiei ar rămâne o simplă chestiune teoretică dacă nu ar exista garanţiile adecvate. Incontestabil, justiţia constituţională şi forma ei particulară, controlul de constituționalitate al legilor, reprezintă principala garanţie a supremaţiei Constituției, aşa cum de altfel se stipulează şi în mod expres în Legea fundamentală a României.

Profesorul Ion Deleanu aprecia că „Justiţia constituţională poate fi considerată, alături de multe altele, o paradigmă a acestui secol”[1]. Apariţia şi evoluţia justiţiei constituționale este determinată de mai mulţi factori, la care doctrina se referă, printre care menţionăm: omul, în calitatea sa de cetăţean, devine un reper axiologic cardinal al societăţii civile şi politice, iar drepturile şi libertăţile fundamentale numai reprezintă un simplu discurs teoretic, ci o realitate normativă; se realizează o reconsiderare a democraţiei, în sensul că protecţia minorităţii devine o cerinţă principală a statului de drept şi, în acelaşi timp, o contrapondere la principiul majorităţii; „suveranitatea parlamentară” este supusă supremaţiei legii şi, în special, a Constituţiei, prin urmare legea nu mai este un act infailibil al Parlamentului, ci condiţionat de normele şi valorile Constituţiei; nu în ultimul rând, reconsiderarea rolului şi locului constituțiilor în sensul calificării lor, mai ales că „aşezăminte fundamentale ale guvernaţilor şi nu ale guvernanţilor, ca act dinamic, în continuare modelare, şi ca act al societăţii”[2].

Termenii de „justiţie constituțională” şi „jurisdicţie constituţională” sunt controversați în literatura de specialitate, preferându-se mai ales acela de control de constituționalitate a legilor,în sensul de instituţie juridică de drept constituţional. Cu toate acestea, noţiunea de „justiţie constituțională” apare în opera lui Kelsen sub forma „garanţia jurisdicţională a Constituţiei”[3]. De asemenea, Eisenmann o consideră ca fiind „acea formă de justiţie sau mai exact de jurisdicție care priveşte legile constituționale”, fără de care Constituţia nu ar fi decât „un program politic, obligatoriu numai moralmente”. Acelaşi autor face distincţia dintre justiţia constituţională şi jurisdicţia constituţională. „Justiţia constituţională” este forma prin care se garantează repartizarea prerogativelor între legislaţia ordinară şi legislaţia constituţională, iar „jurisdicţia constituţională” se referă la autoritatea prin care se realizează justiţia constituţională[4]. În literatura română, noţiunea de „justiţie constituţională” s-a încetăţenit în special datorită contribuţiei în materie a profesorului Ion Deleanu[5]. Fără a face o analiză minuţioasă a acestui concept, considerăm că justiţia constituţională este o categorie juridică cu o semnificaţie specială a cărei componente constituţionale sunt următoarele: a) desemnează ansamblul instituţiilor şi al procedurilor prin intermediul cărora se realizează supremaţia Constituţiei; b) un organ statal competent să o realizeze cu atribuţiile prevăzute de Constituţie şi de lege; c) un ansamblu de mijloace tehnice şi forme de înfăptuire care să prezinte elemente specifice şi exclusive; d) scopul justiţiei constituţionale este acela de a asigura supremaţia Constituţiei[6].

Nu există identitate între conceptele de justiţie constituţională şi, respectiv, control de constituţionalitate al legilor. Acesta din urmă este numai o parte componentă a primului. În sensul definiţiei propuse mai sus pot fi identificate trăsăturile generale ale justiţiei constituţionale: este o veritabilă jurisdicţie, comportând însă unele particularităţi faţă de alte forme de jurisdicţie, având în vedere scopul acesteia; poate utiliza reguli procedurale comune, dar şi reguli procedurale proprii înscrise în Constituţie, legi şi regulamente determinate de natura litigiului constituţional; poate fi realizată de către un organ statal specializat (politic, jurisdicţional, sau cu o dublă natură), sau de către instanţele judecătoreşti de drept comun; este o justiţie exclusivă deoarece are monopolul contenciosului constituţional; nu este întotdeauna concentrată pentru că instanţele judecătoreşti de drept comun pot avea perspective în domeniul contenciosului constituţional: independenţa justiţiei constituţionale constă în existenţa unui „statut constituţional” al organului care înfăptuieşte acest tip de jurisdicţie, constând în autonomia statutară şi administrativă independentă faţă de orice autoritate publică; verificarea propriei competenţe, preeminenţa abuzurilor justiţiei constituţionale faţă de orice alte decizii jurisdicţionale: independenţa şi inamovibilitatea judecătorilor şi, în unele cazuri, desemnarea acestora folosind alte criterii decât cele privitoare la recrutarea, numirea şi promovarea magistraţilor de carieră.

Controlul de constituţionalitate al legilor este principala formă a justiţiei constituţionale şi constituie o bază a democraţiei garantând realizarea unui guvernământ democratic, care să respecte supremaţia legii şi a Constituţiei. George Alexianu considera că legalitatea este un atribut al statului modern. Ideea de legalitate în concepţia autorului este formulată după cum urmează: toate organele statului funcţionează în baza unei ordini de drept statuată de legiuitor şi care trebuie respectată.

Acelaşi autor, referindu-se la supremaţia Constituţiei, afirma cu deplin temei şi în raport cu realităţile de astăzi: „Când statul modern îşi organizează noua sa înfăţişare, cea dintâi idee care-l preocupă este aceea a stăvilirii abuzului administrativ, de aici invenţiunea constituţiilor şi pe cale jurisdicţională instituirea unui control al legalităţii. Odată acest abuz stabilit apare unul nou, mult mai grav, acela al Parlamentului. Se inventează atunci supremaţia Constituţiei şi diferite sisteme pentru garantarea ei. Ideea de legalitate dobândeşte astfel o puternică pârghie de întărire”[7]. În doctrină, controlul de constituţionalitate a legilor a fost definit ca fiind: „Activitatea organizată de verificare a conformităţii legii cu constituţia, iar din punct de vedere al dreptului constituţional cuprinde reguli privitoare la autorităţile competente a face această verificare, procedura de urmat şi măsurile ce pot fi luate după realizarea acestei proceduri”[8]. În esenţă, controlul constituţionalităţii legilor presupune verificarea conformităţii legii ca act juridic al Parlamentului, dar şi a altor categorii de acte normative cu normele cuprinse în Constituţie. Conformitatea trebuie să existe atât sub aspect formal (competenţa organului emitent şi procedura de elaborare), cât şi din punct de vedere material (conţinutul normei din legea ordinară trebuie să fie conform normei constituţionale).

II. Momente importante ale apariţiei şi evoluţiei controlului de constituţionalitate

Dacă se are în vedere caracterul cronologic, verificarea constituţionalităţii legilor a fost realizată pentru prima dată în Anglia de către Eduard Coke prin hotărârea sa din 1610 în cazul Bonham, în calitatea sa de *chief justice*. Utilitatea controlului de constituţionalitate a fost apoi învederată de Alexander Hamilton în S.U.A. în 1780: „Dacă s-ar întâmpla să existe o diferenţă preconciliabilă între legi şi Constituţie ar trebui desigur să fie preferată aceea care are o valabilitate şi o obligativitate superioară sau, cu alte cuvinte, constituţia trebuie preferată legii... Niciun act legislativ contrar Constituţiei nu poate fi valid”[9].

Acela care pune însă în mod frecvent problema controlului constituționalității legilor de către un organ politic este renumitul jurist şi om politic francez Siéyes. În discursul său din Convenţia Franţei din anul 1791, cere crearea unui organ de natură politică, care să anuleze din oficiu sau la cererea celor interesaţi, orice act sau orice lege care ar fi contrară Constituţiei. Mai mult, acest organ avea chiar un rol de Adunare Constituantă. Din perspectivă istorică, o importanţă aparte prezintă controlul judecătoresc de constituţionalitate instaurat în S.U.A. la începutul secolului al XIX-lea, deşi Constituţia nu îl prevedea. Curtea supremă se pronunţă în afacerea *Marbury vs. Madison,* pentru prima dată într-o speţă de natura aceasta, declarând Constituţia federală ca fiind lege supremă a statului şi înlăturând un act al Congresului contrar Constituţiei federale. Decizia Curţii este redactată de judecătorul John Marshall şi formează baza pe care se fundamentează jurisprudența americană în materia controlului de constituţionalitate. Raţionamentul pe care l-a atribuit judecătorul american este următorul: judecătorul are menirea să aplice şi să interpreteze legile. Constituţia este legea supremă a unui stat care trebuie să fie aplicată cu prioritate faţă de oricare altă lege. Constituţia fiind o lege, urmează să fie interpretată şi aplicată de judecător inclusiv la un caz particular care formează obiectul judecăţii. În cazul în care legea nu este conformă cu normele constituţionale, acestea din urmă se vor aplica dat fiind caracterul suprem al Constituţiei.

Modelul european de justiţie constituţională se caracterizează din punct de vedere instituţional în curţi sau tribunale constituţionale. În perioada interbelică acest model s-a remarcat în Austria (1920), Cehoslovacia (1979), Spania (1931) şi Irlanda (1938). După al Doilea Război Mondial se înfiinţează curţi şi tribunale constituționale în majoritatea statelor europene: Italia (1948), Germania (1949), Turcia (1961), Portugalia (1976), Spania (1978) etc. Printre ţările est-europene care au acest model de justiţie constituţională menţionăm: România, Polonia, Ungaria, Cehia, Croaţia, Macedonia, Rusia, Ucraina, Lituania, etc. În cazul Franţei controlul de constituţionalitate este realizat de către un organ cu dublă natură, politic şi jurisdicţional, Consiliul Constituţional francez.

III Apariţia şi evoluţia justiţiei constituţionale în România

Controlul de constituţionalitate a legilor a cunoscut o evoluţie marcată de particularităţile naţionale şi de aplicarea succesivă a celor două

modele mai sus prezentate. Astfel, statutul lui Cuza stabilea în art. 12 că statul şi legile constituţionale sunt puse sub ocrotirea corpului ponderator. Prin urmare, această cameră a parlamentului putea să verifice conformitatea unei legi cu Constituţia. Constituţia din 1866 nu reglementa controlul de constituționalitate al legilor. Cu toate acestea, pot fi menţionate dispoziţiile art. 93 din Constituție, potrivit cărora Domnul „sancţionează şi promulgă legile" şi că el „poate refuza sancţiunea sa". În consecinţă, şeful statului putea refuza promulgarea unei legi, dacă o considera neconstituţională. Evident, nu este un veritabil control de constituționalitate a legilor, dar este o modalitate premergătoare unei astfel de verificări. În perioada cât a fost în vigoare Constituţia din 1866, şeful statului nu a recurs niciodată la această procedură.

Controlul de constituţionalitate al legilor realizat de o instanţă judecătorească şi nu de o instituţie specializată, diferită de puterea judecătorească, a fost acceptat şi pe continentul european. Istoria constituţională menţionează o prioritate românească în acest caz. Astfel, în perioada 1911-1912 mai întâi Tribunalul Ilfov şi apoi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie şi-au arogat dreptul de a verifica conformitatea constituţională a legilor în litigiul cunoscut sub numele de „afacerea tramvaielor" din Bucureşti.

Este interesant raţionamentul folosit de către Tribunalul Ilfov şi de către Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie în argumentarea posibilităţii ca pe cale pretoriană să se realizeze controlul de constituţionalitate. În esenţă, considerentele au fost următoarele: 1) Instanţa nu şi-a asumat, din oficiu, competenţa de a se pronunţa asupra constituţionalităţii unei legi şi de a o anula, deoarece o asemenea procedură ar fi constituit un amestec al puterii judecătoreşti în atribuţiile puterii legiuitoare. În consecinţă, instanţa şi-a asumat această competenţă, deoarece a fost sesizată cu verificarea constituţionalităţii unei legi; 2) În baza atribuţiilor care sunt date, puterea judecătorească are ca principală misiune interpretarea şi aplicarea tutoror legilor, fie ordinare sau constituţionale. Dacă o lege invocată este contrară Constituţiei, instanţa nu poate refuza soluţionarea cauzei; 3) Nu exista nicio dispoziție în Constituţia din 1866 prin care să se interzică expres dreptul puterii judecătoreşti de a verifica dacă o lege este conformă cu Constituţia. Sunt invocate dispoziţiile art. 77 din Constituţie, potrivit cărora un judecător, conform jurământului depus, este obligat să aplice legile şi Constituţia ţării; 4) Spre deosebire de legile ordinare, Constituţia este permanentă şi nu poate fi revizuită decât în mod excepţional. Fiind legea cu forţă supremă, Constituţia se impune prin autoritatea sa tuturor şi de aceea judecătorul este obligat să o aplice cu prioritate, inclusiv în ipoteza în care legea în baza căreia se soluţionează litigiul este contrară Constituţiei[10].

Deciziile pronunţate de Tribunalul Ilfov şi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie au fost bine primite de către specialiştii vremii. Iată un scurt comentariu: „Această deciziune a fost o mare satisfacţiune pentru toţi oamenii de drept. Ea reprezintă un mare pas în propăşirea acestei ţări spre progres, fiindcă ea consacră principiul că Constituţia acestui stat, temelia lui, paladiul drepturilor şi libertăţilor noastre, nu trebuie nesocotite de nimeni. Suntem mândri că i-a fost dat justiţiei noastre să arate chiar justiţiei din ţările occidentale adevărata cale a progresului în materie de drept public"[11]. Pentru prima dată, controlul de constituţionalitate al legilor a fost reglementat de Constituţia României din 1923, prin art. 103, fiind adoptat modelul american. „Numai Curtea de Casaţie în secţii unite are dreptul de a judeca constituţionalitatea legilor şi a declara inaplicabile pe acelea care sunt contrare Constituţiunii. Judecata asupra inconstituţionalităţii legilor se mărgineşte numai la cazul judecat".

Prin urmare, controlul constituţionalităţii legilor era de competenţa exclusivă a Curţii de Casaţie în secţii unite. El se putea exercita numai pe calea excepţiei de neconstituţionalitate invocată cu ocazia judecării unui litigiu. Totodată, hotărârea pronunţată producea efecte juridice numai între părţile din proces şi avea putere de lucru judecat decât asupra speţei soluţionate. De asemenea, constituţionalitatea legilor se judeca după ce litigiul a străbătut toate gradele de jurisdicţie. Această procedură constituia o cale extraordinară de atac a unei hotărâri. Dispoziţiile art. 29 din Legea Curţii de Casaţie prevedeau o singură excepţie, atunci când reclamantul acceptă suspendarea judecăţii fondului procesului pentru a se decide în prealabil de către Curtea de Casaţie asupra constituţionalităţii legii a cărei aplicare se cerea. Totodată, prin aceste reglementări constituţionale se realiza trecerea de la controlul judecătoresc „difuz", asumat de către toate instanţele judecătoreşti, la un control judecătoresc „concentrat", atribuit unei singure instanţe, şi anume Curţii de Casaţie, în secţiuni unite. De asemenea, decizia pronunţată în această procedură producea efecte numai cu privire la cazul judecat şi între părţile litigiului, neputând produce efecte juridice „*erga omnes*".

Controlul de constituţionalitate al legilor a fost reglementat identic de Constituţia României din 1938, prin dispoziţiile art. 75. În perioada postbelică,

controlul de constituţionalitate al legilor practic nu mai era reglementat. Dispoziţiile art. 24 lit. j) din Constituţia din 1952 stabileau că organul reprezentativ suprem, Marea Adunare Naţională are în competenţa sa „controlul general asupra aplicării Constituţiei”, ceea ce includea şi dreptul de a examina conformitatea legii cu constituţia. La fel, dispoziţiile art. 43 pct. 5 din Constituţia adoptată în 1965 stabileau competenţa Marii Adunări Naţionale pentru exercitarea controlului general al aplicării Constituţiei, dar aceste dispoziţii reglementau mai precis competenţa organului reprezentativ suprem în privinţa controlului de constituţionalitate al legilor: „Numai Marea Adunare Naţională hotărăşte asupra constituţionalităţii legilor”. Legiuitorul constituant din perioada postbelică a statului totalitar renunţă la modelul american, ca de altfel şi la principiul separaţiei puterilor în stat şi încredinţează controlul de constituţionalitate unui organism politic.

Constituţia României din 1991 care restabileşte valorile democraţiei şi ale statului de drept reglementează iniţial controlul de constituţionalitate al legilor în art. 140-145, conform modelului european, competenţa revenind Curţii Constituţionale, aceasta fiind constituită ca autoritate publică independentă. Actualmente, în România, justiţia constituţională este realizată concentrat de către Curtea Constituţională. Sediul materiei îl reprezintă dispoziţiile cuprinse în art. 142-147 din Constituţie şi cele cuprinse în Legea nr. 47/1992 privind organizarea şi funcţionarea Curţii Constituţionale[12].Totuşi, aşa cum vom arăta mai jos, justiţia constituţională nu este un atribut exclusiv al Curţii Constituţionale, ci numai componenta sa cea mai importantă controlul de constituţionalitate al legilor la care se adaugă competenţele exclusive conferite de Constituţie şi de legile speciale.

Dispoziţiile constituţionale prin care Curtea Constituțională a României a devenit o realitate au fost acceptate după ample dezbateri parlamentare, cu ocazia discutării proiectului de constituţie. Este util demersului nostru ştiinţific de a menţiona în mod succint natura acestor discuţii parlamentare în urma cărora instanţa constituţională a devenit o realitate. Comisia parlamentară de redactare a Legii fundamentale a produs ca Titlu IV să fie consacrat „Consiliului constituțional” sub influenţa sistemului constituțional francez. Dezbaterile din adunarea constituantă pot fi sistematizate, aşa cum s-a arătat în literatura de specialitate, în patru mari idei: „şi anume a) eliminarea instituţiei, fără nicio variantă; b) eliminarea consiliului constituţional, cu încredinţarea misiunii sale de control instanţelor judecătorești; c) încredinţarea controlului de constituționalitate unei comisii; d) acceptarea controlului constituționalității legilor, exercitat de către o autoritate distinctă, consiliu, curte, sau tribunal constituţional”[13].

În final, Adunarea Constituantă a hotărât crearea unui organ specializat, judiciar, respectiv Curtea Constituţională. Esenţa argumentării acestei decizii a fost următoarea: „Adunarea Constituantă a decis să instituţionalizeze această formă de control a constituţionalităţii legilor. Un astfel de control este inerent statului de drept şi democratic. În perioada postbelică, toate statele europene care şi-au adoptat constituţii au încredinţat controlul constituţionalităţii legilor, nu instanţelor judecătorești, ci unui organ special şi specializat, aşa încât modelul oferit în proiect este un model european. Prin modul ei de alcătuire şi prin atribuţiile ce îi revin, Curtea constituţională nu este „o supraputere”, nici nu este costisitoare – faţă de alte instituţii – prin cei nouă membri ai săi. Încredinţarea controlului constituționalității legilor Curţii Supreme de Justiţie ar avea drept consecință transformarea organului jurisdicţional într-un organ politic, supraordonarea autorităţii judecătoreşti, stimularea arbitrariului din partea acesteia, revenirea la o formă de control desuetă, de mult depăşită, în majoritatea covârşitoare a ţărilor democratice din lume”[14].

Doctrina a sintetizat următoarele trăsături şi funcţii ale Curţii Constituţionale[15]: a) Nu este o altă putere în stat şi nici nu preia vreuna din funcţiile celor trei puteri; b) Are o dublă natură: politică şi jurisdicţională; c) Rolul Curţii Constituţionale ca autoritate publică este acela de a fi garantul supremaţiei Constituţiei; d) Este autoritatea publică ce sprijină buna funcţionare a puterilor publice în cadrul raporturilor constituţionale, de separaţie, echilibru, colaborare şi control reciproc; e) Curtea Constituţională este singura autoritate de jurisdicţie constituţională din România [art. I alin. (2) din Legea nr. 47/1992, republicată]; f) Organizarea, funcţionarea şi exercitarea atribuţiilor se realizează cu respectarea principiului legalităţii; g) Componenţa Curţii Constituţionale este stabilită de Constituţie şi de Legea nr. 47/1992; h) În exercitarea atribuţiilor sale Curtea Constituţională reglementează o operă de interpretare a legii şi a Constituţiei; i) Curtea Constituţională „sprijină buna funcţionare a puterilor publice în cadrul raporturilor constituţionale de separaţie, echilibru şi control reciproc”; j) Curtea Constituţională este un garant al respectării drepturilor şi libertăţilor fundamentale.

Controlul judecătoresc reprezintă o importantă modalitate de garantare a supremaţiei legii

fundamentale, deoarece, prin natura atribuţiilor pe care le au, instanţele judecătoreşti interpretează şi aplică legea, ceea ce implică şi obligaţia de a analiza conformitatea actelor juridice supuse controlului judecătoresc cu normele Constituţiei. Prin urmare, instanţele judecătoreşti au competenţe în materia justiţiei constituţionale. Avem în vedere nu numai obligaţia generală a judecătorului de a respecta şi aplica normele Constituţiei sau atribuţiile conferite de lege pentru a sesiza instanţa constituţională cu o excepţie de neconstituţionalitate, ci în mod deosebit posibilitatea de a cenzura un act juridic sub aspectul constituţionalităţii.

Doctrina şi jurisprudenţa recentă în materie analizează competenţa instanţelor judecătoreşti de a verifica unele acte juridice sub aspectul conformităţii cu normele constituţionale. Un act juridic neconstituţional este un act emis cu exces de putere. Neconstituţionalitatea unui act juridic poate fi constată de către o instanţă de judecată, dacă sunt îndeplinite cumulativ următoarele condiţii: 1. instanţa să îşi exercite atribuţiile în limitele competenţei prevăzute de lege; 2. actul juridic poate fi individual sau normativ, poate avea un caracter obligatoriu ori facultativ; 3. să nu existe în cauză competenţa exclusivă a Curţii Constituţionale de a se pronunţa asupra constituţionalităţii actului juridic; 4. soluţionarea cauzei să depindă de actul juridic ce este criticat pentru neconstituţionalitate; 5. să existe o motivaţie pertinentă, suficientă şi rezonabilă a instanţei privind neconstituţionalitatea actului juridic. În cazul îndeplinirii cumulative a acestor condiţii nu sunt depăşite limitele atribuţiilor instanţelor judecătoreşti, ci, dimpotrivă, se aplică principiul supremaţiei Constituţiei şi se dă eficienţă rolului judecătorului de a aplica şi interpreta corect legea. O astfel de soluţie este justificată şi în raport cu rolul judecătorului în statul de drept: acela de a interpreta şi aplica legea.

Realizarea acestei misiuni constituţionale, deosebit de importante şi dificile în acelaşi timp, impune judecătorului să aplice legea respectând principiul supremaţiei Constituţiei, prin urmare de a controla constituţionalitatea actelor juridice care formează obiectul litigiului dedus judecăţii sau care se aplică soluţionării cauzei. Aplicarea actelor juridice se realizează de judecător ţinând cont de forţa lor juridică şi cu respectarea principiului supremaţiei Constituţiei. În acest sens, trebuie menţionate şi dispoziţiile art. 4 alin. (1) din Legea nr. 303/2004 care obligă magistraţii ca prin întreaga lor activitate să asigure supremaţia legii.

O altă problemă este aceea de a şti care sunt soluţiile pe care instanţele judecătoreşti le pot pronunţa, cu respectarea condiţiilor mai sus arătate, atunci când constată neconstituţionalitatea unui act juridic. Pot exista două situaţii: *Într-o primă ipoteză*, instanţele pot fi învestite direct cu verificarea legalităţii unui act juridic, aşa cum este cazul instanţelor de contencios administrativ. În acest caz, instanţele judecătoreşti pot constata prin hotărâre nulitatea absolută a actelor juridice, pe motiv de neconstituţionalitate. *Cealaltă situaţie* are în vedere ipoteza în care instanţele nu sunt învestite în mod nemijlocit cu verificarea actului juridic criticat pentru neconstituţionalitate, dar acel act juridic se aplică în soluţionarea cauzei dedusă judecăţii. În acest caz, instanţele nu mai pot dispune anularea actului juridic neconstituţional, însă nu îl vor mai aplica pentru soluţionarea cauzei.

IV. Unele concluzii

În opinia noastră, este necesar ca rolul Curţii Constituţionale de garant al Legii fundamentale să fie amplificat prin noi atribuţii cu scopul de a limita excesul de putere al autorităţilor statului. Nu suntem de acord cu cele afirmate în literatura de specialitate că o posibilă ameliorare a justiţiei constituţionale s-ar putea realiza prin reducerea atribuţiilor instanţei de contencios constituţional[16]. Este adevărat, Curtea Constituţională a pronunţat unele decizii discutabile sub aspectul respectării limitelor exercitării atribuţiilor care îi revin potrivit Constituţiei, prin asumarea rolului de legiuitor pozitiv[17]. Reducerea atribuţiilor instanţei constituţionale pentru acest motiv nu este o soluţie cu fundament juridic. Desigur reducerea atribuţiilor unei autorităţi a statului are ca şi consecinţă eliminarea riscului de exercitare defectuoasă a acelor atribuţii. Nu în acest mod se realizează într-un stat de drept perfecţionarea activităţii unei autorităţi a statului, ci prin căutarea unor soluţii juridice de realizare în condiţii mai bune a atribuţiilor care se dovedesc a fi necesare sistemului statal şi social.

Proporţionalitatea este un principiu fundamental al dreptului consacrat explicit în reglementări constituţionale, legislative şi instrumente juridice internaţionale. Este bazat pe valorile dreptului raţional ale justiţiei şi echităţii şi exprimă existenţa unui raport echilibrat sau adecvat între acţiuni, situaţii, fenomene, fiind un criteriu pentru limitarea măsurilor dispuse de autorităţile statului la ceea ce este necesar pentru atingerea unui scop legitim, în acest fel fiind garantate drepturile fundamentale şi evitat excesul de putere al autorităţilor statului. Proporţionalitatea este un principiu de bază al dreptului Uniunii Europene, fiind consacrat expres de dispoziţiile art. 5 din Tratatul privind Uniunea Europeană[18].

Apreciem că reglementarea expresă a acestui principiu numai în conţinutul dispoziţiilor art.53 din Constituţie, cu aplicare în domeniul restrângerii exerciţiului unor drepturi este insuficient pentru a pune în valoare întreaga semnificaţie şi importanţa a principiului pentru statul de drept. Este util, într-o viitoare revizuire a legii fundamentale, ca la art. 1 din Constituţie să se adauge un nou alineat care să prevadă că „*Exercitarea puterii statale trebuie să fie proporţională şi nediscriminatorie”*. Această nouă reglementare constituţională s-ar constitui ca o veritabilă obligaţie constituţională pentru toate autorităţile statului, de a-şi exercita atribuţiile în aşa fel încât măsurile adoptate să se înscrie în limitele puterii discreţionare recunoscute de lege. Totodată se creează posibilitatea pentru Curtea Constituţională de a sancţiona pe calea controlului de constituţionalitate al legilor şi ordonanţelor excesul de putere în activitatea Parlamentului şi a Guvernului, folosind drept criteriu principiul proporţionalităţii.

În atribuţiile Curţii Constituţionale poate fi inclusă aceea de a se pronunţa asupra constituţionalităţii actelor administrative exceptate de la controlul de legalitate al instanţelor de contencios administrativ. Această categorie de acte administrative, la care se referă art.126 alin.6 din Constituţie şi dispoziţiile Legii nr. 544/2004 a contenciosului-administrativ sunt deosebit de importante pentru întregul sistem social şi statal. Prin urmare, este necesar un control de constituţionalitate deoarece în lipsa acestuia puterea discreţionară a autorităţii administrative emitente este nelimitată cu consecinţa posibilităţii restrângerii excesive a exerciţiului drepturilor şi libertăţilor fundamentale sau a încălcării unor valori constituţionale importante. Pentru aceleaşi argumente ar trebui ca instanţa noastră constituţională să poată controla sub aspectul constituţionalităţii şi decretele Preşedintelui de instituire a procedurii referendumului.

Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie are competenţa, potrivit art. 414 Cod de procedură penală şi art. 329-330 Cod de procedură civilă, să adopte decizii în procedura recursului în interesul legii care sunt obligatorii pentru instanţe. În lipsa oricărui control de legalitate sau constituţionalitate, practica a demonstrat că în numeroase situaţii instanţa supremă şi-a depăşit atribuţia de a interpreta legea şi prin astfel de decizii a modificat sau completat acte normative, comportându-se ca un veritabil legiuitor, încălcând astfel principiul separaţiei puterilor în stat[19]. În aceste condiţii, cu scopul de a evita excesul de putere al instanţei supreme, considerăm că se impune a se atribui Curţii Constituţionale competenţa de a se pronunţa asupra constituţionalităţii deciziilor Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie adoptate în procedura recursului în interesul legii.

Note:

[1] Deleanu I., *Justiţia constituţională*, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1995, p.5.

[2] Pentru dezvoltări a se vedea Ion Deleanu, *op. cit.,* p. 5,6.

[3] H.Kelsen, *La garantie jurisdictionnelle de la Constiuion, în Revue de Droit publique*, 1928, p.197 şi urm.

[4] Pentru dezvoltări a se vedea Ch. Eisenmann, *La Justice constitutionnelle de la Haute Cour Constitutionnelle d'Autriche, Paris*, 1928, reed. PUAM et Economica, 1986.

[5] Pentru dezvoltări a se vedea Ion Deleanu, op.cit. p. 9-126.

[6] Pentru dezvoltări a se vedea şi Deleanu I. *Instituţii şi proceduri constituţionale*, Editura C.H.Beck, Bucureşti, 2006, pp. 810-828 şi Andreescu M., Puran A., *Drept constituţional. Teoria generală a statului*, ed. a II-a, Editura Ch.Beck, Bucureşti, pp. 205-206.

[7] G. Alexianu, *Drept constituţional*, Ed. Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1930, p. 71.

[8] I. Muraru, E.S. Tănăsescu (coord.), *Constituția României. Comentariu pe articole*, Ed. C.H.Beck, Bucureşti, 2008, p. 191.

[9] G. Alexianu, *op.cit.,* p.72.

[10] A se vedea „*Curierul Judiciar*", nr. 32 din 29 aprilie 1912, pp. 373-376.

[11] N.D.Comşa, Notele din „*Curierul Judiciar*", nr.32 din 29 aprilie 1912, p. 378.

[12] Republicată în M.Of. nr. 807 din 3 decembrie 2010.

[13] I.Muraru, E.S.Tănăsescu (coord.), *op. cit.,* p.1370.

[14] *Ibidem*, p.1373.

[15] Pentru dezvoltări a se vedea Ionescu C., Dumitrescu C.A., *Constituţia României. Comentarii şi explicaţii*, Editura Ch. Beck, Bucureşti, 2017, pp. 1533-1594; Muraru I, Tănăsescu S.E., *op.cit*., pp. 174-1379 .

[16] Genoveva Vrabie, *Natura juridică a curţilor constituţionale şi locul lor în sistemul autorităţilor publice*, în Revista de Drept Public, nr.1/2010, p. 33.

[17] Ne referim cu titlu de exemplu la Decizia nr. 356/2007, publicată în M.Of. nr. 322 din 14 mai 2007 şi la Decizia nr. 98/2008 publicată în M. Of. nr. 140 din 22 februarie 2008.

[18] Pentru dezvoltări a se vedea Marius Andreescu, *Proporţionalitatea, principiu al dreptului Uniunii Europene*, în Curierul Judiciar, nr. 10/2010, pp. 593-598.

[19] Pentru dezvoltări a se vedea Andreescu Marius, *Constituţionalitatea recursului în interesul legii şi ale deciziilor pronunţate*, în Curierul Judiciar, nr. 1/2011, pp. 32-36.

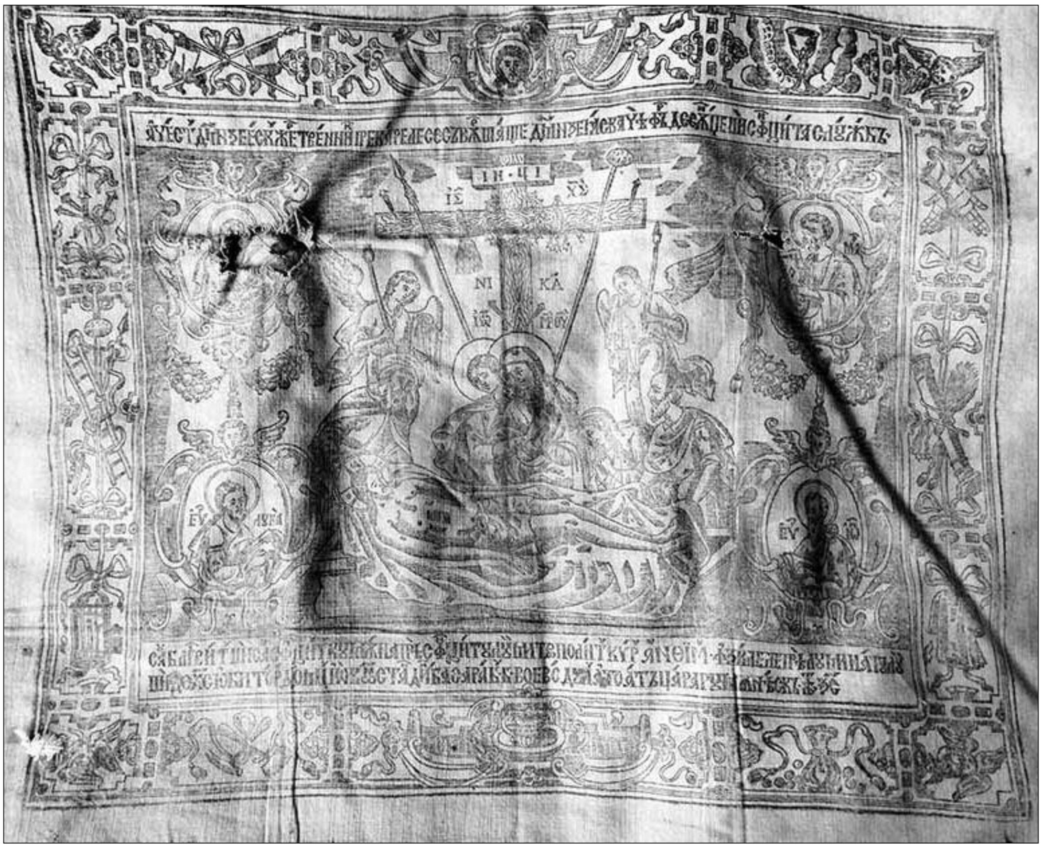
O colecție foarte prețioasă de antimise vechi la Pitești

drd. Octavian DĂRMĂNESCU

Istoriografic, existența în inventarul bisericii domnești „Sf. Gheorghe” din Pitești (1656) a unei foarte importante – și rare – colecții de vechi antimise (țesătură de in sau de bumbac, imprimată, sfințită, de dimensiuni medii, pe care, pe Sfânta Masă, se oficiază cea mai importantă slujbă în Biserica Ortodoxă, Sfânta Liturghie, în interiorul materialului fiind introduse mici bucăți de sfinte moaște) transmite un mesaj greu de descifrat, dar nu imposibil. În primul rând, se demonstrează neutru și amiabil continuitatea cultică și istorică a acestei biserici în cadrul urbei. Această continuitate, din câte știm, nu a fost vreodată contrazisă sau pusă măcar ipotetic în paranteze datorită pur și simplu studiilor relativ puține despre istoria medievală a orașului Pitești, cât și a concentrării exclusiviste – datorată, până în 1989, probabil, reflexelor anti-ecleziaste – a puținilor istorici locali pe orice altceva, nu și pe lăcașele de cult, singurele (adjectiv real) monumente istorice din actualul centrul civic piteștean![1]. O viață cultică prezumată la fel de sigur încă de la prima atestare, din 1388, a așezării Pitești, dar și de atestările arheologice și istoriografice ale bisericilor „Maica Precista din Coastă” (1540?), „Buna Vestire-Greci” (1564) și „Sf. Treime” (1679).

Prezumăm din nou, din oficiu, că prezentele artefacte au fost ale bisericii domnești Sf. Gheorghe. Știm încă doar generalități despre direcția pe care a luat-o inventarul cultic al bisericii Sf. Nicolae după demolarea din 1962, fostă filială, între 1884-1916, a bisericii domnești, vecină. Nu știm, de asemenea, nici drumul luat de inventarele celorlalte două biserici ortodoxe demolate în Pitești, și anume paraclisul „Buna-Vestire” al metocului episcopal de lângă biserica domnească (demolat la începutul celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea) și schitul Buliga, al Mitropoliei Ungrovlahiei (demolată în1899).

Dacă această poziție este corectă, atunci biserica din centrul Piteștiului deține cele mai vechi țesături (material moale, material textil) păstrate din cadrul urbei – o evidență care onorează, dar care și obligă. În primul rând, intrigă pozitiv atenția cu care



Antimis, 1692

generațiile de clerici au păstrat cu sfințenie cel mai sfânt obiect liturgic. Este vorba despre primul (în dublu exemplar) din colecția de 23 de sfinte antimise vechi, aflat momentan într-o stare mediocră. Pe o pânză de in imprimată cu reprezentarea punerii în mormânt a Domnului Iisus Hristos, o semnătură: „Mitr. Antim Ivireanul" și textul imprimat „Acestu dumnezeescu jertvennik pre carele se săvîrşăşte d(u)mnezeiasca cea făr de sânge şi sfinţita slujbă, s-au blag (oslo)vit şi s-au sfinţitu cu mâna Prea Sfinţitului Mitropolitu Kyru Antim, în zilele Prea luminatului şi de H(ristos) iubitor domnu Io Constandin Basarab B. Voievodulu a toată ţara Rumînească. Leat 7200". Inscripția intrigă, deoarece în acel an era mitropolit, pe a doua tură a lui, Teodosie (1668-1672 și 1679-1708).

Al treilea antimis din colecția bisericii domnești este din 1724, de pe timpul mitropolitului Daniil al II-lea (1719-1731). Urmează un antimis din anul 1732 (mitropolitul Ștefan al II-lea). Urmează antimise din anii 1740, 1745, 1746 (toate sub mitropolitul Neofit I Cretanul), 1746 (Metodie, episcop de Buzău), 1771 și 1773 (Grigorie al II-lea de la Colțea sau Grigorie al III-lea), aflate în patrimoniul bisericii domnești din Pitești. În 1787, încă un antimis (Filaret, episcop de Râmnic). În 1800 și în 1808, două antimise din timpul lui Iosif al Argeșului.

La final, o întrebare: de ce această foarte importantă colecție începe cu anul 1692? Nu cumva, imediat după sfințire (1656), în cadrul teribililor ani de invazii turcești și tătărești de îndepărtare din domnie a domnitorilor Constantin Șerban și Mihnea al III-lea (1658-1659), noua biserică domnească din Pitești, probabil avariată, jefuită sau arsă, a rămas „în năruire" o perioadă bună de timp, fiind apoi resfințită în jurul lui 1690? Probabil că răspunsul real este pierderea primelor antimise sau existența unui accident care să le fi distrus[2].

Repetăm, am prezentat cele mai vechi mostre de artă vegetală din istoria orașului Pitești! Cinste și reverență, așadar, tuturor clericilor care au păstrat peste timp aceste mici bucăți de istorie reală, palpabilă, adevărate descinderi în timpul profan, medieval local, dar care, liturgic vorbind, rămân și azi porți către un transcendent pe care, prudent, știința istorică nu le comentează.

Note:

[1]Această oportunitate științifică, și anume cercetarea trecutului orașului Pitești prin sondarea istoriei bisericilor lui existente – și transcrierea arhivelor în chirilică ale acestora – o avem în vedere prin lucrarea de doctorat *Vechi biserici din Pitești*, desfășurată la Universitatea „Alexandru Iona Cuza" din Iași sub îndrumarea prof. univ. dr. Laurențiu Rădvan.

[2]Reamintim că primele acte din arhiva bisericii domnești din Pitești încep cu anul 1805. Cu câtva timp înainte, în 1802, avusese loc un mare cutremur în Țara Romînească, soldat cu multe „năruiri" de biserici, încă un argument al pierderii arhivelor acestora.



Antimis, 1724

Cultul şi viaţa creştinilor în perioada apostolică

prof. Ionuț ZIDARU

Articolul prezintă cultul şi viaţa creştinilor în perioada apostolică, plecând de la analiza cărţii Faptele Apostolilor şi a epistolelor pauline care ne oferă informaţii importante legate de cultul creştin în perioada Bisericii Primare.

Comunitatea creştină de la Ierusalim, înfiinţată de Apostoli, în ziua Cinzecimii, continua să trăiască în sânul poporului evreu şi să meargă la Templu, dar şi-a stabilit încă de la început un cult şi o viaţă proprie, prin care se deosebea de restul poporului evreu[1]. Cartea Faptele Apostolilor şi Epistolele lui Pavel ne oferă informaţii despre cultul şi viaţa creştină în perioada apostolică. Viaţa religioasă a primilor creştini este descrisă pe scurt de Luca în Faptele Apostolilor 2: 42, 46: *,,Ei stăruiau în învăţătura apostolilor, în părtăşie (legătura frăţească), în frângerea pâinii şi în rugăciuni; Toţi împreună erau nelipsiţi de la Templu în fiecare zi, frângeau pâinea acasă, şi luau hrana, cu bucurie şi curăţie de inimă".* Aceste versete descoperă primul tablou al vieţii creştine, fiind arătate cele patru acte principale ale vieţii creştine în Biserica din Ierusalim. Primii creştini nu se gândeau la biserică în sensul unui loc de închinare, sens în care este utilizat cuvântul astăzi. O biserică însemna un grup de oameni în relaţie personală cu Hristos. Un asemenea grup se întâlnea în case, în sălile publice ale şcolilor şi în sinagogi, atâta timp cât li s-a permis să facă aceasta. Locul nu era atât de important cât era faptul că se întâlneau pentru părtăşie unii cu alţii şi pentru închinarea lui Dumnezeu[2]. Primii creştini nu erau deloc interesaţi de lucrurile exterioare, de exemplu, de clădiri, ci de închinarea înaintea lui Dumnezeu în duh şi în adevăr. Prin urmare, când Celsus (170 d. Hr.) îi acuza pe creştini că nu au temple şi reprezentări ale lui Dumnezeu, Origen i-a răspuns că acestea nu sunt necesare, de vreme ce creştinii se pot închina Dumnezeului lor oriunde şi oricând. În timpul prigoanelor, creştinii erau nevoiţi să se închine în catacombe. Deci, înainte de anul 200 d. Hr., cuvântul *,,biserică"* nu a fost folosit pentru a desemna o clădire sau o casă de închinare[3]. Decoraţiunile interioare ale bisericii erau dintre cel mai simple deoarece primii creştini au avut mare grijă ca nu cumva să încalce prima poruncă, pictând imagini care ar putea duce la o închinare idolatră. Abia odată cu decăderea creştinismului primar au început să apară în biserici o sumedenie de decoraţiuni asociate cu sacramentalismul eclesial – aur, pietre scumpe, mătase, marmură, mozaicuri, candele şi vase sfinţite.

Stăruinţa în *învăţătura Apostolilor* reprezenta învăţătura pe care Apostolii o primiseră de la Domnul Isus Hristos şi nu se bazau pe învăţături ale oamenilor sau tradiţii. Această învăţătură s-a bazat pe lucrarea mântuitoare a Domnului Isus şi învăţătura lor a fost una cristocentrică. Mesajul lor cuprindea moartea, învierea şi înălţarea Domnului Isus, conţinutul Evangheliei. *Legătura frăţească* sau *părtăşia* reprezintă o altă calitate a Bisericii primare. Folosirea expresiilor, *împreună, toţi împreună*, *laolaltă* arată că părtăşia lor era una reală şi nu formală. Comuniunea lor a atras admiraţia celor din jur, oamenii erau atraşi de unitatea credinciosilor *erau plăcuţi înaintea întregului norod.* Biserica nu reprezenta o entitate separată, credincioșii aveau legatură unii cu alţii, aveau aceleaşi simţăminte, dragoste, erau una înaintea lui Dumnezeu[4]. Acest lucru aducea viaţă în biserică şi permitea Duhului Sfânt să lucreze. Creştinii nu erau împărţiţi după statutul profesional, cultură, sau origine; în Hristos toţi erau una, Hristos era totul în toţi. Legătura frăţească se baza pe dragostea agape şi pe existenţa unui scop comun, glorificarea Domnului Isus şi lăgirea împarației lui Dumnezeu. Individualismul şi egoismul nu trebuiau să erodeze unitatea credincioşilor, dragostea era liantul de legătură în viaţa bisericii. *Frângerea pâinii* sau *Cina Domnului,* această expresie a fost folosită de primii creştini pentru a descrie Masa Domnului sau Cina Domnului. Biserica primară practica Cina Domnului în amintirea lucrării ispăşitoare a Domnului Isus. Cina era un moment de părtăşie, un moment intim, se practica doar în familia lui Dumnezeu. Elementele cinei, pâinea şi vinul simbolizează salvarea prin jertfa Mielului Lui Dumnezeu pentru fiecare credincios (1 Corinteni 10:16). În viața creştinilor din primele secole, *rugăciunea* ocupa un loc important, acest obicei l-au moştenit de la Învăţătorul lor. Expresia *stăruiau* arată că

rugăciunea era o practică permanentă în viaţa Bisericii primare, nu se rugau sporadic sau doar aunci cand erau ameninţaţi. Biserica primară era o biserică rugătoare. Prin rugaciune, ei erau umpluţi cu Duhul Sfant, izbăviţi din temniţă, salvaţi de la moarte, păziţi de puterea lui Dumnezeu, primeau putere şi ungere în vestirea Evangheliei (Faptele Apostolilor 4:29-30). Rugăciunea ocupa un loc important în viaţa credinciosului şi în viaţa bisericii[5].

Există mai multe izvoare istorice care descriu închinarea Bisericii din primele secole ale creştinismului. Scriind din Bitinia, Pliniu cel Tânăr ne spune că creştinii se întâlneau duminica, înainte de răsăritul Soarelui şi cântau o cântare dedicată lui Hristos ca Dumnezeu. Ei se legau prin jurământ să nu comită crime, hoţii, jafuri, adulter, să nu-şi încalce niciodată cuvântul şi să nu înşele încrederea nimănui. Apoi luau masa împreună. În timp ce era la Roma, Iustin Martirul scria că creştinii se întâlneau duminica, deoarece aceasta era prima zi a creaţiei, când Dumnezeu a schimbat întunericul în lumină; de asemenea, duminica era şi ziua Învierii lui Hristos dintre cei morţi şi ziua când s-a arătat ucenicilor. După citirea Scripturilor, unul dintre conducătorii Bisericii îi îndemna pe cei adunaţi laolaltă să asculte Cuvântul citit. Apoi se ridicau cu toţii la rugăciune, după care luau Cina Domnului. Se adunau daruri pentru sprijinirea văduvelor şi a orfanilor, a bolnavilor, a celor întemniţaţi şi a străinilor. Slujbele duhovniceşti ţineau mai bine de două ore iar întâlnirile aveau loc în prima zi a săptămânii de două ori pe zi. Serviciul de dimineaţă includea citirea Scripturii, îndemnuri de rugăciune din partea episcopului sau prezbiterului, cântări, Cina Domnului şi la final o masă agape prezentă în serviciul de seară. Apoi adunarea se încheia şi toţi mergeau la casele lor[6].

De asemenea, Botezul ocupa un loc prioritar în viaţa comunităţii creştine din primele secole. Botezul se oficia prin scufundare, deşi stropirea cu apă sau turnarea apei erau şi ele forme acceptate. La început, bisericile îi acceptă la botez numai pe cei credincioşi. Tertullian trăgea un semnal de alarmă împotriva botezului copiilor: *,,Copii să vină la botez*

Casa Saitescu, monument istoric (sec. XIX)



după ce cresc, după ce au primit învăţătura, după ce li se explică unde vin; copiii trebuie să devină creştini numai după ce sunt în stare să Îl cunoască pe Hristos"[7]*.* Botezul era oficiat imediat după mărturisirea credinţei. Odată cu trecerea vremii însă, cei care doreau să fie botezaţi trebuiau să treacă printr-o perioadă de învăţătură, înainte de botez, perioadă care a ajuns să dureze chiar până la trei ani. Oricare ar fi fost modalitatea de oficiere a botezului, aceasta era întodeauna oficiată în Numele Tatălui, al Fiului şi al Duhului Sfânt. Din nefericire, în practica oficierii botezului s-au strecurat elemente străine odată cu îndepărtarea de învăţăturile Scripturii, Biserica a ajuns să creadă că botezul poate spăla păcatele comise până atunci. Prin urmare, nu este de mirare că împăratul Constantin cel Mare a hotărât să se boteze pe patul de moarte.

Viaţa unei familii creştine într-o zi obijnuită de duminică se desfăşura în felul următor. După ce se rugau împreună, părinţii şi copiii porneau înaintea zorilor spre biserică. Aşteptau cu nerăbdare să se închine înaintea Domnului, să se întâlnească cu alţi creştini şi să petreacă toată ziua împreună cu poporul lui Dumnezeu, departe de grijiile şi de munca de peste săptămână. Clement din Alexandria ne spune că creştinii trebuiau *,,să meargă la biserică îmbrăcaţi decent, fără să alerge, fără să vorbească cu voce tare, cu dragoste neprefăcută, curaţi la trup, curaţi la inimă şi gata să se roage lui Dumnezeu"*[8]. Prima slujbă duhovnicească era, de obicei, Cina Domnului sau Euharistia (Mulţumirea) care începea la ora şapte sau opt dimineaţa, pentru ca cei care veneau de la distanţe mai mari să aibă suficient timp să ajungă cu toată familia. La slujba duhovnicească de Cină a Domnului se citea din Sfintele Scripturi. Citirea din Sfintele Scripturi era deosebit de importantă, deoarece în acea vreme mulţi creştini nu aveau o copie a Bibliei. În cadrul acestei slujbe erau explicate anumite texte din Scriptură. Se cânta cu vocea şi cu instrumentele muzicale. De asemenea, creştinii rosteau multe rugăciuni. În Apologia, Tertullian explică modul în care se rugau pentru împăraţii romani: *,,Pentru sănătatea împăratului ne rugăm Dumnezeului cel adevărat şi viu.....Ne rugăm întotdeauna pentru toţi împăraţii, să aibă viaţă lungă, domnie prosperă, familie ocrotită de cel rău, armate pline de viteji, un Senat credincios, supuşi loiali, o lume plină de pace"*[9]*.* La amiază, creştinii adunaţi la închinare luau prânzul împreună. Înainte de servirea mesei se rostea o rugăciune. Părinţii bisericii puneau mare accent pe necesitatea dedicării fiecărei mese printr-o rugăciune. De plidă, Clement afirmă că fiecare masă creştinească este o Cină a Domnului. După ce se odihneau, unii credincioşi se implicau în facerea de fapte bune. Aceştia îi vizitau pe cei suferinzi şi duceau daruri săracilor şi nevoiaşilor, văduvelor, bătrânilor, bolnavilor, celor întemniţaţi şi străinilor. Spre sfârşitul zilei, biserica se aduna în jurul unei Mese de Dragoste. Apoi după căderea serii, creştinii se despărţeau şi se îndreptau spre casele lor[10].

În concluzie, viaţa creştină, care este strâns legată de credinţa şi cultul primilor creştini, era centrul de manifestare al creştinismului. Creştinii realizau o viaţă nomală de o frumuseţe necunoscută până atunci. Ei trăiau în dragoste, în pace, în cumpătare şi se ajutau la cele bune. Biserica creştină era *„trupul lui Hristos"* iar creştinii erau "*mădularele"* Lui. (I Cor. 3:16). Creştinismul aprecia şi recomanda tuturor cinstea, corectitudinea şi o continuă activitate. Pentru dobândirea celor sufleteşti dar şi a celor necesare pentru întreţinerea vieţii. Ţinuta morală şi duhovnicească a primilor creştini era excepţională. Ei sunt pentru lume ceea ce este sufletul pentru trup. Pentru marea majoritate a credincioşilor, Creştinismul era o vrednicie şi o cinste care trebuia păstrată şi meritată[11].

Note:

[1]Prof. Ioan Rămureanu, *Istoria Bisericească Universală, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,* Bucureşti, 2004, p. 90.

[2]Earle E. Cairns, *Creştinismul de-a lungul secolelor. O istorie a Bisericii creştine,* Editura Cartea Creştină, Oradea, 1997, p. 78.

[3]Dr. Richard Alderson, *Primii creştini, o scurta prezentare*, Editura Făclia, Oradea, 2004, p. 63.

[4]Richard Foster *,,Disciplinele Spirituale"*, Editura Discipolul, Cluj Napoca, p. 192.

[5]A.W. Tozer *,,Ce s-a întâmplat cu închinarea? O chemare la adevărata închinare",* Editura Perla Suferinţei, Suceava, 2007, p. 67.

[6]Earle E. Cairns, *op. cit.,* p. 78.

[7]Dr. Richard Alderson, *op. cit.,* p. 66.

[8]*Ibidem*, p. 67.

[9]Tertuliani, *Apologeticum,în româneşte de Eliodor Constantinescu,* Institutul de Editură Creştină, Râmnicul Vâlcii, 1930, p. 39.

[10]Dr. Richard Alderson, *op. cit.,* p. 68.

[11]Prof. Ioan Rămureanu, *op. cit.,* p. 97.

Activitatea medicală în Ţara Românească şi în Moldova de-a lungul epocii medievale

Florentina Andreea DIACONU

Titlul de medic este menţionat prima dată la data de 1 martie 1540, în textul slavon al scrisorii lui Radu Paisie unde se întâlneşte titulatura de *dohtor*, precedând forma *doftor*, care apare în traducerea moldovenească din Herodot, făcută în prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar şi la Dimitrie Cantemir, în *Istoria Ieroglifică*. Prima menţiune a termenului doftor apare în pravila moldovenească în 1646, menţionat anterior termenului de vraci "*mai vârtos când se va afla că vraciul este dascăl, cum le zic acestora, doftori*".

În ordine cronologică, cel dintâi medic apare în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, şi anume Hermann, bacalaureatul în medicină, menţionat la 1431[1]. Tot la Suceava mai este menţionat în 1512 şi un '*magister în diversibus artibus*' şi anume Baptisto Visentino, de profesie astrolog şi cel mai probabil medic. În slujba lui Ştefan cel Mare sunt menţionaţi pe tot parcursul perioadei de domnie cel puţin cinci chirurgi, şi anume: Maestro Zoane, anonimul din 1475, Don Brânca, trimis de împăratul Maximilian în 1490, un alt anonim în 1501, bărbierul din Buda şi Hekimul hanului tătăresc, dar când cunoştinţele lor nu erau de ajuns, cum a fost în cazul pelagrei, acesta a chemat doctori şi anume pe Matteo Muriano şi Ieronim de Cesena[2].

Cât despre Ţara Românească, în aceeaşi perioadă nu sunt semnalaţi medici de curte, însă aceştia erau chemaţi când chirurgii prezenţi la curte erau depăşiţi de situaţiile întâlnite. Exemplu, Radu cel Mare este cel dintâi voievod al Ţării Româneşti care solicita prezenţa la curtea sa a unui medic din Sibiu pe o perioadă scurtă de timp. Dintre cei care au precedat voievodului Radu cel Mare, singurul care avea în mod permanent la curte un doctor şi anume doctorul Petru, era voievodul Mihnea cel Rău.

În Moldova este semnalat în slujba domnitorului Petru Şchiopu fostul medic al patriarhiei din Constantinopol, şi anume Franciscus Domestikos Lascaris, domnitorul avându-l la curtea sa pe o perioadă cuprinsă între octombrie 1577 și 1580, după care un alt medic i-a urmat, de această dată italian, despre care nu se ştie cu exactitate numele său, existând supoziţii că ar fi vorba despre Orazio Carrara, care vorbea la momentul morţii lui Petru despre naşterea fiului său.

Şi Mihai Viteazul a avut la curtea sa câţiva medici, un exemplu fiind medicul elveţian Ioan Muraltus. Datorită neîncrederii voievodului în ei, astfel atunci când era cazul unei îngrijiri medicale acesta apela cu precădere la medicul grec anonim. În aceeaşi perioadă, găsim la curtea lui Ieremia Movilă un medic cu atribuţii de secretar pe nume Iosif[3].

Angajarea pe termen lung a medicilor de curte a venit odată cu secolul al XVII- lea, astfel că în 1627 la Bucureşti este menţionat Doftorul cel Bătrân, în 1628 *iatros* Mantos, doftorul Palamariul, Gheorghe Sarachino, în timp ce la Târgovişte în perioada 1635 şi 1643 se aflau Iane Iatro şi Dumitraşcu doftorul, iar în 1662 la Iaşi doftorul Moisi.

Cât despre medicii de curte, Matei Basarab şi Constantin Şerban au avut în slujba lor odată cu 1648 pe doctorul Giovanni Mascellini, adus printre altele la curtea lui Matei Basarab şi pentru vindecarea unei boli oculare a domnitorului, dar fără succes însă, după cum reiese din faptul că doi ani mai târziu în 1650, domnitorul cerea papei Inocent al X-lea "*ceva moaşte sau aghiazmă*" ca să îşi recapete vederile.

În urma răscoalei seimenilor din 1655, acesta a suferit pierderi materiale grave, fiind nevoit să plece în capitala Turciei, acolo unde şi urmează să se căsătorească cu fiica doctorului Skovgaard[4]. Se reîntoarce în ţară ca urmare a câştigurilor băneşti mai mari faţă de Constantinopol. Mascellini moare în 1675 la Galaţi, din cauza îmbolnăvirii pe drumul de întoarcere din Crimeea, unde fusese solicitat în vederea acordării de îngrijiri medicale hanului tătarilor[5]. Doctorul a fost şi autor, astfel că la 1673 tipăreşte o carte de medicină dedicată unui anume Hacmet- Passia, carte cu titlul "*Artis medicinam faciendam summarium collectore et disposatore Ioanne Mascellini Pisaurensis medico doctore*".

La Iaşi în aceeaşi perioadă este semnalat la curtea lui Vasile Lupu medicul danez a cărui fată se căsătorise cu medicul Mascellini şi anume Hâns Andersen Skovgaard, care ajunge în Moldova în 1641, angajat cu 1500 de reali pe an, 300 reali cheltuieli de deplasare, tain de hrană şi întreţinere completă şi, poate cel mai important, dreptul de practică a medicinei şi în afara curţii domneşti, la boierii şi neguţătorii care îşi permiteau asemenea servicii medicale. După el a urmat un medic evreu,

şi anume Coen, care a stat la curtea lui Vasile Lupu până la moartea sa în anul 1661. Alt medic practician a fost şi Andrei Likinios sau *doftorul cel lăudat* după cum spunea Cantemir, care s-a bucurat de statutul de medic al curţii până în momentul intrării sale în politică, fapt ce a dus la spânzurarea sa de către turci ca trădător în slujba veneţienilor.

Odată cu epoca domniilor cantacuzino-brâncoveneşti, capitala ţării s-a bucurat de prezenţa unui număr de medici de o deosebită valoare, medici ca Iacob Pylarino care intră în slujba lui Şerban Cantacuzino în 1684, şi în 1694 este găsit în slujba lui Brâncoveanu pentru o perioadă de 12 ani. Acesta este reprezentativ pentru opera sa *Nova e tuta variolas excitandi par transplantationem methodus*, apărută la Veneţia odată cu anul 1715, fiind primul tratat medical de variolizare preventivă[6]. Totodată el este de o importanţă majoră pentru dezvoltarea culturii medicale româneşti prin insistenţele sale la Cantacuzini pentru ridicarea celui dintâi spital din Bucureşti în 1704.

În Moldova este semnalat Ioan Comnen, grec din Lesbos, menţionat de Dimitrie Cantemir ca fiind *cel mai învăţat grec aşezat la noi*, acesta activând ca dascăl al copiilor lui Duca Vodă şi totodată ocupându-se cu corectura cărţilor greceşti în cadrul tipografiei odată cu anul 1680. Acesta a jucat un rol important ajutându-l pe stolnicul Cantacuzino să alcătuiască vestita *Hartă a Ţării Româneşti*, apărută în 1700 la Padova, şi totodată acesta l-a ajutat şi pe Antim Ivireanu la imprimarea cărţilor de cult, fiind poetul oficial care scria epigramele elogioase de la începutul cărţilor. Ca toţi medicii de curte, acesta a desfăşurat şi o oarecare activitate politică.

Odată cu 1692 intră în slujba lui Brancoveanu medicul grec Pantaleon Caliarchi, având titlul de *Doftorul cel Mare*; ca şi lui Likinios, acestuia îi plăcea să i se adreseze cu titulatura de *akestor* (alinătorul suferinţelor). Drept plată pentru serviciile sale la curtea domnească, acesta era plătit cu 1000 de taleri pe an. Tot un important continuator şi dezvoltator al culturii medicale româneşti a fost şi Bartolomeo Ferrati, sosit în ţară în 1701, un om de o deosebită valoare cultă, care în afară de medicină, avea şi înclinaţii şi preocupări pentru istorie, după cum reiese şi din îndemnul dat lui Brâncoveanu să înfiinţeze cursurile de medicină de la Academia Domnească[7].

Un alt medic important este Gheorghe Hypomenas, grec din Trapezunt, care deşi medic, s-a ocupat aproape exclusiv de afaceri, fiind după moartea lui Brâncoveanu omul de încredere al familiei; totodată s-a implicat în 1712 în tipărirea în Veneţia a marelui lexicon al lui Varinas, dedicat lui Constantin Brâncoveanu. De asemenea trebuie menţionat şi secretarul lui Brâncoveanu şi anume Anton Maria del Chiaro pe care cercetări recente îl demonstrează că a studiat iatrofilozofia la Padova, care s-a remarcat prin traducerea din franceză a unui tratat de medicină în 1709 a unui anume Saint Hilaire.

Tot în 1709 soseşte şi la Bucureşti, după cum am menţionat, în slujba lui Constantin Brancoveanu, iar după decăderea domnitorului, acesta este găsit în Viena sau Londra, dar fără menţiuni că ar fi încercat să mai practice medicina[8]. Primul medic public din principate a fost Dimitrie Caracas 1735- 1804, numit în 1784 ”*dohtor pentru trebuinţa obştei a poliţiei Bucuresti*” şi medic al spitalului Pantelimon. Documentele vremii mai atestă existenţa a încă doi doctori în aceeaşi perioadă, fapt ce demonstrează prezenta în total a trei doctori în Bucureşti, şi anume Dimitrie Caracas, Constantin Dârvari, medic al spitalului Colţea şi Silvestru Filliti, medic al orfanotrofiei bucureştene.

Cei mai mulţi medici care veneau să slujească la curţile domneşti româneşti îşi făceau studiile în Italia; odată ajunşi aici ei nu erau rupţi de mişcarea medicală europeană, drept dovadă la Bucureşti circulau reviste de informaţie generală ca *Mercure Hollandais*, *Journal de Scavans, Acta Eruditorium, L'Europe Savante*, care odată cu sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, publicau şi articole ce tratau subiecte de medicină. În lucrarea lui Pylarino, apare limpede documentarea acestuia în materie, care apare şi în revistele menţionate, aparţinând Bibliotecii Academiei de la Sfântul Sava[9].

Odată cu instaurarea domniilor fanariote, au pătruns în pătura culturii medicale româneşti şi multe elemente greceşti de o valoare inegală, cum sunt iatrofilozofii, care fugeau de riscurile practicii medicale, periculoasă mai ales în timp de epidemii, multumindu-se a fi dascăli în şcoli. Drept rezultat, cultura a cunoscut o pantă ascendentă, în timp ce sănătatea publică nu a putut fi protejată corespunzător. Totuşi, sunt câţiva reprezentaţi demni de menţionat ca dezvoltatori ai culturii medicale şi anume un macedonean pe nume Dimitrie Pomperi zis Procopie, fost medic al curţii lui Nicolae Mavrocordat care s-a remarcat prin alcaturirea unei biografii a învăţaţilor greci numită *Succinta Eruditorium Graecorum superioris et praesentis saeculi Recensio*, medicul Mihai Schendus, autorul unor cărţi de medicină, aflat la curtea lui Nicolae Mavrocordat, Atanasie Comnen Ipsilanti în Moldova, şi Petre Depasta în Ţara Românească, ultimii doi menţionaţi remarcându-se prin scrierea de cronici ale domnitorilor pe care îi slujeau[10]. Tot un medic de o valoare importantă a

fost şi Manasse Eliad, care s-a ocupat cu predatul ştiinţelor în cadrul Academiei domneşti în 1754, totodată semnalat ca autor al unui poem tipărit la Lipsca în 1781, poem de laudă pentru Alexandru Ipsilanti în slujba căruia se afla.

Un alt medic important de această dată semnalat în cronica lui Gheorghe Şincai este Gheorghe Saul, despre care se menţionează că dădea lecţii de medicină unui tânăr ardelean; totodată este menţionat corespondând cu mulţi luminaţi ai timpului, printre care şi baronul Brukenthal[11], în timp ce în Moldova se remarca doctorul Theodorachi[12]. Mai necesită menţionaţi de asemenea ca reprezentaţi de seamă în această perioadă şi Exupere J. Bertin- 1741, medicul francez al lui Constantin Mavrocordat, Giuseppe Antonio Pisani- 1753, menţionat că având relaţii tumultuoase cu Constantin Cehan Racoviţă, cât şi chirurgul Lochmann[13].

În Moldova nu se cunosc relatări despre medici din oraşe, după cum reiese şi din scrisoarea clericului polonez Marianus Kurski, episcop de Bacău adresată superiorilor, în care îi anunţa de faptul că în 1652 plecase în Polonia deoarece la Bacău "*veaţa e foarte grea din cauza tătarilor, a răscoalilor ţărăneşti, şi mare lipsă de medici*"[14]. În perioada domniei lui Duca Vodă cel Bătrân, la Iaşi se găseşte un chirurg şi un medic pe nume Azario Cicala[15], alt medic se întâlneşte tot la Iaşi în data de 15 septembrie 1662, şi anume Moisi doftorul, care este menţionat cumpărând o locuinţă pe Uliţa Strâmbă, lângă Podul Vechi, cât şi medicul Ieremia Caravela, medic al curţii lui Constantin Cantemir[16].

Începând cu domnia Cantemireştilor, se vorbeşte în documente şi despre un medic cu o foarte bună pregătire, şi anume Andrei Lichinios, din Monembasia, menţionat de Cantemir ca fiind "*prim medic*" al curţii. Totodată, medicul şef al oştirii Moldovei, şi anume generalul Chihac, a reprezentat şi el un catalizator al intelectualităţii locale, el nu doar concentrându-se pe elitismul păturii sociale, ci şi militând cu convingere pentru propăşirea economică, socială, politică, accentuând necesitatea educaţiei. Iacob Chihac a organizat primul serviciu militar sanitar şi primele spitale din Moldova, şi anume la Iaşi, Roman şi Galaţi, totodată publicând primul manual de Istorie Naturală în limba română în 1837 la Iaşi, cât şi primul manual românesc pentru folosirea sa de către soldaţii companiei sanitare. Tot cu ajutorul lui Chihac, *Societatea Medico-Naturală* din Iaşi va deveni promotoarea predării ştiinţelor naturale în cadrul Academiei Mihăilene, fondată în 1835, şi ulterior, a înfiinţării unei Facultăţi de Medicină în 1879.

Toţi acesti medici au fost de o mare importanţă pentru drumul evolutiv al medicinei din Ţara Românească şi din Moldova deoarece fiecare şi-a adus aportul la construirea unei activităţi medicale constante. Aceasta a avut loc fie prin oferirea de informaţii medicale preţioase pentru omul de rând care nu avea acces de cele mai multe ori la servicii medicale, fie prin jucarea unui rol important în ridicarea de spitale şi de azile pentru laici, fie prin dezvoltarea culturii medicale cu ajutorul cursurilor de medicină, fie cu ajutorul tipăririi de broşuri sau tipărituri medicale pentru publicul larg.

Casa Tâmpeanu, monument istoric (sec. XIX)



Cele dintâi tipărituri medicale româneşti apar odată cu începutul secolului al XIX-lea, ele reprezentând practic o metodă pentru popularizarea cunoştinţelor medicale, şi fiind adresate tuturor care ştiau să citească recomandările de igienă din cuprinsul lor. Ele se împleteau cu aluziile politice, astfel că în "*Oglinda sănătăţii şi a frumuseţii omeneşti"* a lui Ştefan Episcopescu din 1829, împreună cu recomandările de prevenţie a bolii apare şi îndemnul "*Să ridicăm jugul de pe gâtul celor sfârşiţi şi uscaţi de muncă şi sărăcie*"[17]. Altă tipăritură demnă de menţionat este şi broşura "*Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile îngreunate, pentru cazul naşterii, pentru lehuze, pentru chipul de a urmării copiii, acei copii mici şi boalele lor"* a doctorului Nicolae Kiriacopol din 1827, cât şi tipăritura lui Gh. Cuciureanu din 1847 de la Iaşi, "*Povăţuiri pentru sătenii moldoveni la tâmplare de holeră*"[18]. În Moldova, odată cu secolul al XVIII-lea au fost înfiinţate unităţi de asistenţă medicală la Iaşi, începând din 1734 când s-a ridicat un lazaret de ciumaţi la Măgura Iaşilor[19] (Schitul Târâta). În 1777, se ridică *Casa Doftorilor*, şi se numeşte un doftor al oraşului cu privilegiul de a deschide şi farmacie.

Odată cu perioada descompunerii feudalismului şi formării relaţiilor capitaliste, se constată o tendinţă de dezvoltare a instituţiilor cu caracter sanitar, în timp ce populaţia este îndrumată spre doctori prin afişe tipărite, drept dovadă difuzarea în 800 de exemplare a cărţii menţionate anterior a doctorului Kiriacopol "*Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile îngreunate*" apărută în 1827 la Iaşi. Totodată, opera de 85 de pagini apărută la Moscova în 1835, intitulată "*Descrierea medico-topografică a principatelor Moldovei şi Valahiei şi fortăreaţa Silistra, cu adăugirea unui tabel statistic asupra oraşului Bucureşti în 1831*" reprezintă cea mai cuprinzătoare tipăritură monografică asupra stării generale sanitare a Principatelor redactată de un străin, implicit Dobronravov. În afara altor consideraţii privind apa potabilă, izvoarele minerale, Dobronravov vorbeşte de o climă sănătoasă cu aer curat în Valahia şi în Moldova, dar menţionând faptul că populaţia atinge rar pragul de 90 de ani, "*înşişi locuitorii de la munte care pretutindeni se deosebesc prin vigoarea forţei trupeşti şi un aspect exterior de sănătate înfloritoare, aici sunt vestejiţi şi slabi*", autorul dând drept cauză trândăvia, alimentarea cu mămăligă, consumul excesiv de băuturi spirtoase, mai ales de vinuri acre şi înţărcarea târzie a sugacilor.

Totodată, se oferă informaţii foarte importante cu privire la patologia românească, informaţii ce sunt rar găsite în istoriografia medievală a poporului român, prezentând cu exactitate boli şi simptomatologii, cauze şi tratamente, ce în ansamblu redau tabloul complet al sănătăţii de pe ambele teritorii romaneşti. Dobronravov vorbeşte despre bolile specifice[20] anumitor anotimpuri astfel-primăvara predominau febrele intermitente zilnice şi periodice "*febres intermittentes quotidianae et tertianae*", vara predominau febrele remitente gastrice şi cu precădere febrele biliare "*febres remittentes gastricae, biliosae*", toamna predomina diareea simplă sau însoţită de hemoragii "*diarrhaeae et disenteriae*" şi iarna predominau bolile inflamatorii "*synocha cum vel sine adfectione variorum internorum organum et catharrhi*".

Cea mai veche lucrare de anatomie tipărită în limba română este considerată "*Antropologhia sau scurtă arătare despre om*" a lui Vasici- Ungureanu, tipărită la Buda în 1830, dar există în istoriografie un text mai vechi, dintr-un calendar al lui Zaharia Carcalechi din 1825[21], purtând titlul de "*Scurtă arătare despre om şi despre întocmirile lui. Aşezată de dom. Doctoru Alexandru Theodori*". Publicaţia contribuie la formarea tabloului terminologiei medicale a vremii, întâlnindu-se informaţii referitoare la "*friguri acute, arterii, măduvă, organe, spongios, mucoasă, oxighen, glanduri, vase, vine, pori, microscop, muşcul, nevre (nervi), organ, pulmon, plevră, pericardion, canali, aortă, valvuri"*, iar în ceea ce priveşte aportul filologic şi lingvistic al dezvoltării limbajului ştiinţific literar, se găsesc denumiri ca "*iuţeală, pricină sau causă, părţi sau ramuri, influx sau influenţă, comunicaţie, natură sau fire, materie, existenţia, plasa de îmbrăcământ, efect, experiment, climă, constituţie, temperament, electricitate, concav, cvantitate şi cvalitate,etc*".

Odată cu feudalismul dezvoltat românesc nu se poate vorbi despre o adevărată legislaţie sanitară deoarece îngrijirea sănătăţii reprezenta încă o iniţiativă personală cu precădere. Ca legi sanitare în Ţara Românească şi Moldova, cele mai importante sunt pravilele tipărite la Iaşi în 1646 şi anume *Cartea Românească de Învăţătură*, şi cea tipărită în 1652 la Târgovişte, adică *Îndreptarea Legii*. Marea importanţă a acestor pravile nu stă în caracteristica legislativă, ci în faptul că ele evocă pentru prima dată la noi pe Hipocrate şi Galen, precum şi încercarea introducerii unui vocabular de interes medical şi familiarizarea publicului cu anumite concepţii medicale. O timidă îngrijire medicală era pusă astfel în serviciul unor straturi tot mai mari ale populaţiei. Găsim în secolul anterior, al XVI-lea, în persoana medicului lui Petru Şchiopu, Franciscus Domestikos Lascaris, dreptul de a-şi forma o clientelă particulară, iar la Iaşi, medicul Skovgaard care în afara tainului de hrană, veşminte şi simbrie, se mai bucura şi de dreptul practicării ''*fuori di palazzo*''. De asemenea este semnalat şi Constantin

Brancoveanu, trimiţându-i lui Ioan Cariofil un medic să îl îngrijească, totodată neopunându-se practicii private a medicilor de care dispunea, arătând faptul că domnitorii se interesau de sănătatea populaţiei, cerând la nevoie din afara cadre medicale cu menţiunea specială că erau necesari pentru nevoile populaţiei. Cea dintâi menţiune despre o asemenea intervenţie este din 1564, când Alexandru Lăpuşneanu cerea braşovenilor un "*dominum doctorem physicum pentru cetăţeni bolnavi*". Mai târziu, în 1668, găsim pe Şerban Cantacuzino în situaţia în care îl ruga pe principele Transilvaniei să trimită pe doctorul Andras Pecsi de care avea nevoie atât el, cât şi populaţia, apel fără rezultat până când succesorul său, Constantin Brâncoveanu revine cu cererea motivând *''multe boli şi nevoi apăsau atât intre cinurile de sus cât şi între cele de jos"*. Scopul principal cererii prezenţei acestor medici era identificarea molimelor şi recomandarea măsurilor de prevenţie şi de intervenţie, astfel ca rolul lui Brâncoveanu în situaţia dată era de organizare a unei asistenţe sanitare, atât civile cât şi militare. Odată cu dezvoltarea oraşelor medievale s-au ridicat în Moldova şi în Ţara Românească instalaţii edilitare igienice, astfel că de exemplu în perioada domniei lui Ştefan cel Mare au fost construite fântâni, rezervoare de apă, jgheaburi de scurgere pentru dejecţii, etc. De asemenea s-au creat şi instituţii de asistenţă socială, Ştefan cel Mare fiind unul dintre iniţiatorii acestora, constituind *Breasla Calicilor*, într-un cartier din Iaşi, existând o instituţie de acest gen şi în timpul domniei lui Petru Rareş, şi anume o mahala a calicilor la Roman, în timp ce în Ţara Românească găsim în vremea domniei lui Matei Basarab un hrisov care întărea privilegiul satului Măţăul de Jos în Muscel, prin care se recunoştea scutirea de dări în schimbul acordării de îngrijiri medicale oferite săracilor şi bolnavilor invalizi din Câmpulung. Înfiinţarea primelor spitale a avut drept bază necesităţile sanitare crescânde ale societăţii, astfel că odată cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar în Ţara Românească şi în Moldova începuturile unei centralizări sanitare, reformele sanitare ducând la înfiinţarea primelor forme propriu- zise mai bine puse la punct de organizare a asistenţei sociale şi sănătăţii publice, coincizând cu perioada procesului de destrămare a feudalismului şi începutul capitalismului. Astfel,

Casa prof. Al. Nanu, monument istoric (sec. XIX), reședință cu prăvălie la stradă, locuită la sfârșitul secolului al XIX-lea de familia avocatului pașoptist Nicolae Nanu. Casă memorială a fiului său, Alexandru Nanu, profesor și fondator al Liceului I.C. Brătianu, primar și prefect de Argeș.



apare *Epitropia Obştirilor* înfiinţată de Alexandru Ipsilanti în 1775, ocupându-se cu asistenţa sanitară şi socială, mai precis ocupaţia principală fiind aceea de îngrjire a orfanilor, totodată având atribuţii edilitare, ocupându-se cu controlul medicilor şi al farmaciilor. Epitropia era subvenţionată dintr-un impozit plătit de breslele meşteşugăreşti, boieri şi mănăstiri, fondul având denumirea de *Casa Milelor*. Din faptul că era asigurată prin această *Casă a Milelor* şi asistenţa la domiciliu se dezvoltă ulterior, declanşând fenomenul apariţiei primelor posturi de medici publici orăşeneşti din Ţara Românească.

În Moldova, în timpul domniei lui Grigore Ghica, apare *Casa Doftorilor*, din fondurile căreia se urmărea plata unui medic de oraş, a unei moaşe cât şi cheltuielile necesare ridicării unei farmacii orăşeneşti la Iaşi. Interesul pentru problemele de natură medicală cu care se confrunta populaţia arătat de intelectualitatea celor două ţări este reprezentat în prima instanţă de Dimitrie Cantemir care în timpul studiilor sale la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol, a urmat şi cursurile de medicină predate acolo de Alexandru Mavrocordat[22]. Acest prim contact cu ştiinţa medicală l-a influenţat dezvoltându-i interesul pentru această ramură, astfel că în *Descrierea Moldovei* el relatează despre molimele care se găseau pe teritoriul moldovean, cu precădere de ciumă şi tifosul exantematic, cât şi despre descântece în capitolul al II-lea şi rolul vindecător al căluşarilor. De asemenea, în *Istoria Imperiului Otoman*, Cantemir relatează despre tehnica operaţiei de hernie inghinală iar o viziune asupra medicinei practicată pe teritoriul ţărilor noastre este oferită în *Istoria Ieroglifică*. Un rol important l-a avut în învăţământul medical stolnicul Constantin Cantacuzino care a făcut posibilă introducerea cursurilor de medicină teoretică de la Academia Domnească din Bucureşti[23]. Cursuri asemănătoare din capitala Ţării Româneşti au fost predate şi la Iaşi de către Nicolae Kerameus în cadrul Colegiului Local, drept dovadă, o copie a cursului lui datată 1682, numită ''*Expunere pe scurt a părţii teoretice din cursul de medicină*''. Despre aceste cursuri de medicină găsim relatări şi în opera doctorului Alexandru Helladius, şi anume ''*Medica studia în has Gymnasiis, vel universitatulis ut ita loquar, şi Bucarestium excipies, plane ignorantur*'' afirmaţie clară că la Bucureşti se preda medicina.

De la vechiul aforism "*medicina este o artă care vindecă uneori, uşurează adesea şi consolează întotdeauna*" drumul evolutiv al activităţii medicale a căpătat în timp nuanţe majore de dezvoltare, medicina medievală românească întotdeauna urmărind îmbunătăţirea calităţii sănătăţii societăţii medievale.

Note:

[1]Ş. Papacostea, *Ştiri noi privitoare la istoria husitismului în Moldova, în timpul lui Alexandru cel Bun*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Iaşi, XIII, 1962, pp. 253- 258.

[2]I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1913, p. 465.

[3]A. Vereş, *Documente Privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, Bucureşti, 1929, p. 269.

[4]P. I. Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor şi dorobanţilor din Bucureşti la 1655*, Bucureşti, 1961, p. 63.

[5]E. Tappe, *Charles II and the prince of Moldavia*, în *The Slavonic and East- European Review*, XXVIII, 1950, p. 415.

[6]V.L. Bologa, *Procedee populare de imunizare împotriva variolei cunoscute la noi din vechime în mediul rural* în *Revista þtiințelor medicale. Medicină Internă*, VI, nr. 2, 1954, p. 3.

[7]C. Negulescu, *Casa din Bucureşti a Doctorului Bartolomeu Ferrati*, Bucureşti, 1940, p. 4.

[8]C. Boroianu, *Anton Maria del Chiaro*, în *Studia Bibliografica*, III, 1969, pp. 115- 126.

[9]N. Vătămanu, *Variolizarea preventivă în medicină populară şi cultă*, Editura Medicală, 1970, p. 175.

[10]C. Erbiceanu, *Atanasie Comnen Ipsilanti*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXIII, Bucureşti, 1900, pp. 3- 5.

[11]F. Schulzer,*Geschichte der Transalpinischen Daciens*, vol. III, Viena, 1781, p. 160.

[12]I. L. Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iaşi, 1777, p. 210.

[13]P. Pruteanu. *Medici în Moldova înainte de Regulamentul Organic*, în vol. *Din istoria medicinei româneşti şi universale*, Bucureşti, 1962, p. 234.

[14]F. Pall, *Le controversie trai minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia*, în *Diplomatum italicum*, IV, 1938, p. 244.

[15]P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în operă şi personalitatea cronicarilor Gh. Ureche şi Miron Costin*, în *Analele Academiei Române*, seria a III-a, tomul IV, 1925, p. 16.

[16]A. Camariano- Cioran, *Jeremie Cacavela et ses relations avec les Principates Roumaines*, în *Revue des etudes sud- est europeennes*, III, 1965, pp. 165- 190.

[17]Felix I. *Istoria igienii în România*, partea I, memoriul al III-lea, Bucureşti, 1901, p. 70.

[18]Gh. Samaritan, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. I, Călăraşi, 1935, pp. 56- 62.

[19]G. Brăileanu, *Evoluţia juridică a Epitropiei Sfântului Spiridon*, Editura Presa Bună, 1929, p. 54.

[20]G. Barbu, *Istoria medicinei medievale româneşti*, Editura Medicală, Bucureşti, 1957, p. 187.

[21]A. Mureşianu, *Zaharia Carcalechi, întemeietorul primei reviste româneşti*, în *Gazeta Cărţilor*, nr. 12, 1933, p.12.

[22]P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi Opera*, Bucureşti, 1958, p. 41.

[23]N. Vătămanu, *Stolnicul Constantin Cantacuzino printre cărturarii ţării sale*, în *Viaţa Românească*, XIX, nr. 6, 1979, p. 157.

Imagini din istoria hranei

dr. Marin TOMA

De departe, despre hrană s-a scris și se scrie tot mai mult de câteva decenii încoace. Treptat, cercetarea s-a conturat într-un domeniu de sine stătător. De altfel, la fel de mult pe cât se scrie, despre hrană se și vorbește. Francois Talleyrand, celebrul diplomat și om politic francez, spunea că vinul, de îndată ce este simțit cu ochii, urechile și nasul, nu trebuie încă gustat. Întâi să se vorbească despre el. Cu toate că ultimele secole ne-au pus în fața unor separări tot mai accentuate între eu și celălalt, între diferitele grupuri, organizate sau nu (concepte precum etnia, statul, națiunea, religia și altele), mai toate construind argumente bazate pe ceea ce ne diferențiază, arta culinară a reușit mai mereu, în toate timpurile, să arate ceea ce ne unește. Putem afirma, fără să greșim, că e aproape imposibil să identificăm și să definim bucătării naționale; cel mult, unele diferențe pot fi regăsite în valori culinare regionale. Oamenii, ideile și obiceiurile lor interacționează constant și cel puțin în arta culinară creează un „sincretism” fascinant. Ceea ce punem în mâncare, cum o gătim și cum o mâncam, cu ce ustensile, ce tipuri de comportamente ne caracterizează, pe ce așezăm hrana, la ce oră mâncăm, cine gătește (bărbatul sau femeia), ce gusturi preferăm și multe altele sunt toate elemente ale artei culinare care au cunoscut o evoluție în timp și spațiu pe care o putem descrie nu ca pe una liniară, ci mai degrabă ca pe una sinusoidală (din vreme în vreme, obiceiurile cad în uitare și apoi reapar). De-a lungul timpului, unele resurse culinare au parcurs drumul de la respingere la acceptare, cartofii fiind poate unul dintre exemplele cele mai cunoscute pentru evul mediu occidental. Cât de utilă și cât de interesantă ar fi o istorie a gastronomiei prin prisma alimentelor respinse și damnate!

Una dintre caracteristicile principale cu care toți istoricii încep să fie de acord, atunci când vorbim de conceptul de civilizație și de aparația ei, strâns legată de hrană, este aceea a obținerii resurselor necesare vieții cotidiene prin mijlocirea actelor de comerț. Pe durata mai multor milenii, majoritatea populației își obținea hrana din ceea ce putea cultiva în gospodăria proprie, piața fiind prezentă în alimentația oamenilor într-o proporție mai mică, comparativ cu elitele politice și financiare. Motiv pentru care în studierea istoriei gastronomiei se impune o abordare diferită, orientată către categoriile sociale și diferențele de avere, statut social, sex etc. Cei care dispuneau de resurse financiare mari își aduceau de oriunde produsele culinare preferate și nu doar atât: se știe că existau mâncăruri considerate a fi potrivite doar pentru ”cei distinși”, așa cum unele erau potrivite pentru plebe. Civilizațiile mari ale istoriei au exportat valorile lor teritoriilor vecine, indiferent de natura relațiilor existente și cu siguranță imperiile au dus mai departe și rețetele și obiceiurile lor gastronomice.

Nu puţini sunt cei care, parafrazând dictoane mai vechi ale civilizaţiilor umane, afirmă că restaurantele ar fi trebuit inventate, dacă ele nu ar fi existat. Restaurantele sunt cele care transformă un impuls, o nevoie de bază (hrana) într-un ritual civilizațional care include, totodată, ospitalitatea şi imaginația. Lumea imaginarului unei bucătării care pregăteşte o masă publică (han, tavernă, restaurant, covrigărie etc.) reprezintă un adevărat univers, deschis abordărilor pluridisciplinare. Modelele culturale sunt numeroase şi îmbină materialul (mese, scaune, locaţie, cuptoare şi alte aparate şi echipamente de gătit), estetica (ambianţa camerei-muzica, dispunerea mobilei etc., culorile, diferenţa dintre căldură şi frig, inclusiv în privinţa felurilor de mâncare, vestimentaţia celor care participă la masă), ingredientele folosite (calitatea, cantitatea, natura lor - proaspete sau păstrate în anumite condiţii, de dulce, de post sau conform unui regim specific), gustul mâncărurilor (combinaţii între acru, dulce, sărat, amar) etc. Locurile de luat masa în oraş pot fi cercetate şi analizate şi prin intermediul așteptărilor. Atât cele ale celor care gătesc şi pregătesc felurile de mâncare, cât şi cele ale consumatorilor. Cine, cum şi ce găteşte sunt întrebări de al căror răspuns depinde succesul unei afaceri. De asemenea, aceste locaţii publice au avut întotdeauna şi conotaţii etnice, întregul concept fiind construit potrivit caracteristicilor culturale ale respectivelor etnii (feluri de mâncare, ambianţă, estetică a artei culinare etc.).

O istorie a evoluţiei hranei de la stadiul de simplă satisfacere a nevoii fizice de a mânca până la ceremonialul culinar din epoca noastră, cu alte cuvinte de la foame la artă culinară aduce în atenţia cercetătorului istoric un teritoriu fascinant în care culturi şi naţiuni se definesc reciproc de-a lungul

timpului şi în care deprinderile, gusturile, felul de preparare al hranei se modifică, în timp ce principiile gastronomice se păstrează. Hrana şi felul în care este ea pregătită a reprezentat unul dintre momentele esenţiale pentru evoluţia speciei umane (atunci când omul începe să îşi pregătească hrana şi mai apoi felul în care o pregăteşte). Considerată a fi un lucru nenatural, hrana a fost inclusă de medicii şi filosofii antichităţii între factorii vieţii care aparţin lumii artificiale. Ea se transformă în cultură atunci când este produsă, preparată şi mai ales consumată şi devine un element concret, definitoriu, al identităţii umane, precum şi un mod efectiv de a exprima şi transmite această identitate.

Pe drept cuvânt, Raffaella Sarti se întreba ce mesaje ar transmite și ce parte a unei lucrări ar scoate în evidență, dacă volumul său dedicat istoriei culinare moderne occidentale ar fi un tablou. Cum ar fi ales titlul și capitolele? Și oare ce mesaj ar răzbate din toate paginile scrise? Cu câteva decenii înainte, Fernand Braudel, în monumentala scriere dedicată cotidianului, se întreba în același mod: *În fond, prea multe lucruri de spus. Şi, atunci, în ce fel să le spui?*. Istoria hranei în evoluția ei, firească sau nu, se confundă cu istoria civilizațiilor umane din ultimele milenii. Într-o cercetare care dă dovadă de o putere de sinteză admirabilă, Tom Standage ne invită la o excursie prin istoria lumii, prin prisma influenței hranei asupra dezvoltării societății umane. Tot el, într-o altă carte, una a cărei savoare este cu greu egalabilă, ne aduce în atenție faptul că în fiecare epocă istorică, așa cum sunt ele structurate de specialiști în ultimele secole, civilizațiile umane și-au ales o băutură reprezentativă. Rând pe rând, berea, vinul, băuturile distilate, cafeaua, ceaiul, coca-cola, au ținut și țin (pentru ultima) rol de simbol pentru epocile istoriei. Hrana este viață. Dar hrana este și bogătie și controlul ei este putere.

Aproape de fiecare dată, succesul social și comercial al uneia dintre băuturile menționate mai sus este influențat și de faptul că multă vreme sursele de apă potabilă erau contaminate. Astfel încât băuturile care se realizau prin fierberea apei sau care conțineau un grad mai ridicat de alcool sau unele substanțe care combăteau/rezistau mai bine microbilor erau preferate și din nevoia de a înlocui apa. Drumul de la nevoie la plăcere și mai apoi la dependență nu era niciodata prea lung. Aceste băuturi- în antichitate considerate băuturi divine- sunt, rând pe rând și adesea în același timp instrument de plată, monedă de schimb, remedii medicale, inclusiv pentru depresiile cauzate de viața dificilă, hrană (apreciate pentru caloriile lor sau pentru cafeina, în cazul ceaiului și al cafelei etc.), muză; consumate pentru a marca evenimente vesele sau triste, încheierea unor afaceri, tratate ș.a.m.d.

În antichitatea orientală, în special Mesopotamia și Egipt, berea a fost mereu la loc de cinste, fiind, treptat, consumată de toată populația, sortimentele ei nefiind deloc puține ca număr. Ușor de produs, pentru că, spre deosebire de alte produse, cerealele rezistau multă vreme, dacă erau depozitate corespunzător, berea a devenit, alături de pâine, simbolul culinar al epocii. S-a scris că berea era pâine în formă lichidă, iar pâinea era bere în formă solidă. Până la dezvoltarea olăritului și a tehnicilor de păstrare vreme îndelungată, vinul nu a fost o băutură ”interesantă” pentru antici. În lumea greacă, însă, și apoi în cea romană rolul berii este luat de vin. Cu aceleași scopuri, în aceleași moduri. Cu mici diferențe. Vinul produs de greci și distribuit oriunde influența comercială greacă putea pătrunde este și o parte esențială a ritualului de socializare din cadrul întâlnirilor de tip symposia, unde, potrivit unor norme bine definite, acesta era băut cu apă (uneori în proporții mai mari de 50%). Pentru greci și mai apoi pentru romani, era un semn al civilizației înalte să bei vinul cu apă și nu sec, așa cum faceau alte popoare. Primele mărturii ale cultivării viței de vie și ale producerii vinului sunt legate de zona munților Zagros, pentru ca în mileniul I, asirienii să îl transforme, datorită greutății producerii lui în zonele stăpânite de ei, într-o băutură care simboliza puterea și statutul social al celui care își permitea să cultive vița de vie sau să importe vinul. În lumea romană, toată lumea bea vin, însă el nu avea aceeași calitate pentru toți. De la cel mai scump sortiment, cel Falernian, până la vinul de Lora- cel mai ieftin, exista o variantă pentru fiecare, în funcție de statutul social și de avere. De altfel, la marile ospețe, vinul servit diferea de la o categorie socială la alta.

Evul mediu european a continuat într-o oarecare măsură perceptele culinare ale lumii antice greco-romane, cu toate că pentru o bună perioadă de timp calitatea produselor culinare consumate a scăzut considerabil în defavoare cantității, de data aceasta nevoia de hrană fiind mai importantă decât arta culinară. Cunoscută de mesopotamieni, dar reluată de arabi și utilizată pe scară largă de europeni în noile lor colonii din Africa și din Americi, distilarea a schimbat definitiv istoria culinară a omenirii. Pentru început, datorită gradului ridicat de alcool care făcea băutura mai bună decât apa contaminată, aceste ”ape ale vieții” au fost consumate tot mai des, treptat dând naștere, inclusiv lingvistic, băuturilor prezentului: whiskey (uisge beatha), brandy (burnt wine, branntwein, brandywine) etc. De asemenea, rolul lor de instrument de plată în colonii a devenit

fundamental, de îndată ce romul a reprezentat și instrument de plată și drog pentru indienii nordamericani și variantele sale de ”coktail” (rom cu lămâie/lime)- excelente pentru marinarii care sufereau mereu de lipsa vitaminei C- băutura preferată a tuturor marinarilor și instrumentul cel mai la îndemână pentru controlarea sclavilor din Africa și a plantațiilor de trestie de zahăr.

La mijlocul secolului al XVII-lea, cafeaua devine băutura favorită a europenilor, pentru că asigură energia necesară muncii și trezește oamenii din secolele de beție ale trecutului. Cafeaua, acest ”vin al islamului” este un fel de „deșteptător” care anunță secolul rațiunilor. Potrivit tradiției, cafeaua începe să fie produsă și băută oarecum accidental în Yemen în secolul al XV-lea, iar dezvoltarea ei în băutură este pusă pe seama lui al-Dhabhari. Până ca olandezii să înlăture monopolul arab în 1690, cultivând produsul în Java și aducând cafeaua în Europa prin Roterdam și până când și Franța, între 1730-1740, datorită perseverenței lui de Clieu care își face o plantație proprie în Martinica, obține prin resurse proprii râvnita băutură, producerea și comercializarea ei era un secret arab. Din secolul al XVIII-lea, marile puteri europene își dezvoltă plantații proprii și, chiar dacă în epocă cunoscătorii considerau mai bună cafeaua arabă, aceasta din urmă pierde definitiv lupta economică pentru supremație.

O sursă de cercetare pentru istorici este fără doar și poate cea a tuturor încercărilor statelor – cu rol economic și ghidate de diferite interese- de a controla comerțul cu aceste băuturi, fie prin creșterea sau scăderea taxelor, fie prin interzicerea consumului lor, așa cum s-a întâmplat cu cafeaua, indiferent că spațiul geografic era musulman sau creștin. Și mai mult chiar; a fost nevoie ca papa Clement al VII-lea, în 1605, să consume cafea și să o decreteze bună de băut pentru ca acuzele religioase la adresa ei să înceteze. E drept, începând cu secolul al XVIII-lea, cafenelele, din ce în ce mai numeroase în marile orașe europene, devin prin excelență locurile care produceau cea mai vie activitate umană. În unele dintre cafenelele europene se lucra, se primea corespondența, se țineau întâlniri de afaceri etc. Ele devin de altfel și o rețea de internet, informațiile circulând cu rapiditate între ele. Motiv pentru care cafenelele sunt privite cu suspiciune de către autorități; cumva, pe bună dreptate, dacă amintim faptul că din fața unei asemenea instituții a fost ținut discursul care a inflamat spiritele deja agitate ale parizienilor și care a dus la declanșarea teribilei revoluții care a încheiat secolul al XVIII-lea.

Epoca modernă britinică pusă sub semnul marelui imperiu maritim colonial este guvernată cu siguranță și de consumul de ceai. Imperiul deasupra căruia soarele nu apunea niciodată și care încet, încet punea bazele revoluției industriale este cucerit de către ceai datorită beneficiilor sale asupra sănătății și vitalității. Emblemă a Britaniei și a civilizației sale din ultimele două secole, consumul



Casa Căpitan Iov, monument istoric (1913,1916)

de ceai este artă în China, India și Japonia de milenii. Ceaiul este la mare preț în China dinastiilor Sung și Tang, pentru a decădea pe durata ocupației mongole și a reveni în timpul dinastiei Ming. Cerințele financiare ale Chinei pentru ceaiul dorit de britanici duce în prima parte a secolului al XIX-lea la războiul opiumului. Pentru a evita plata directă, nu în produse, britanicii susțin din umbră comerțul ilegal cu opium care duce la dependență în rândul chinezilor și care îi împinge pe aceștia la război (cu banii obținuți din comercializarea opiumului pe piața chineză, britanicii plăteau ceaiul) și la deschiderea piețelor sale comerciale după pierderea acestuia în favoarea puterilor europene.

Există numeroase și variate modalități în care pasionatul de istorie se poate apleca asupra trecutului, concentrând atenția sa asupra politicii, războaielor, religiei, dezvoltării artelor și tot astfel. Ton Standage ne propune o altă abordare, prin prisma hranei și a tuturor transformărilor pe care le-a cauzat și pus în mișcare. De-a lungul istoriilor omenirii, hrana nu a fost doar o nevoie care se cerea satisfăcută. Din contră, mâncărurile și băuturile lumii au acționat ca un catalizator social care au aruncat într-un creuzat geopolitc internațional culturi și civilizații mai vechi și mai noi. Toate aspectele vieții cotidiene, în toate formele lor sociale, indiferent de categorii au fost și sunt supuse influenței hranei, în toată evoluția ei sinusoidală de la nevoie la artă. Istoria gastronomiei se identifică în mare măsură cu cea a omului și a civilizațiilor. Nicidecum progresele culinare nu au fost întâmplătoare, ci urmarea firească a unei evoluții continue și sigure a dezvoltării prelucrării resurselor naturale pentru îmbunătățirea condițiilor de viață. Treptat, presupunem noi, în anumite zone ale lumii (spațiul geopolitic al Semilunei Fertile, fiind unul dintre exemplele cele mai întâlnite), comunitățile umane au renuțat parțial la stilul de viață nomad de tip culegător-vânător, datorită câmpurilor cu cereale apărute natural care le ofereau o altă sursă de hrană, mai stabilă și mai rezistentă în timp. După o vreme, oamenii au devenit sedentari și au cultivat singuri aceste cereale, producând astfel variate feluri de mâncare. Hrana gătită este considerată primul element care validează existența unui proces civilizațional în cadrul grupurilor umane.

Aceste grupuri umane, așezate în jurul unor zone fertile pentru agricultură, se dezvoltă, își creează reguli, fac comerț unele cu altele și cresc în importanță, putere și bogăție. Observă natura pentru a reuși să obțină cele mai bune recolte, dezvoltă sisteme de irigații, asigură o rețea de producție, distribuție și depozitare a cerealelor, generează un aparat fiscal care conduce în timp la apariția scrisului și la dezvoltarea instituțiilor statale. Ritualurile agricole devin religii, unele feluri de mâncare sau băutură sunt folosite ca instrument de plată, astfel încât hrana era bogăție și controlul resurselor de hrană era putere. În trecut și acum, hrana unește prin comerț toate popoarele lumii, fiind la originea amestecului de culturi și civilizații. Gastronomia a fost și este un adevărat câmp de bătălie care ilustrează pentru fiecare timp și pentru fiecare spațiu geografic, politic și cultural, crizele morale, dezvoltările științifice, obiceiurile cotidiene. În numele unor produse culinare (desigur pentru obținerea unor surse noi de aprovizionare, pentru dezvoltarea unor noi rute comerciale, pentru crearea și menținerea unor monopoluri și tot așa), au curs râuri de cerneală în tratate presupus științifice, s-au dat legi fiscale care creșteau sau scădeau impozite sau inventau altele, au fost acordate și retrase drepturi comerciale, au fost inventate companii, au fost modificate religii și mai ales purtate războaie. Cu mențiunea că acestea din urmă au fost de fiecare data influențate de capacitatea comandanților militari de a reuși să își aprovizioneze cu hrană soldații și să facă în așa fel încât transportul ei să nu îngreuneze deplasarea armatelor.

Prelucrarea hranei duce la legături indisolubile între gastronomie și tehnologie, începând cu cele mai vechi aspecte culinare cunoscute- cultivarea porumbului, orezului, grâului. În aproape toate cazurile, oamenii au favorizat cultivarea unor soiuri modificate ce garantau rezistența la factori naturali, producția în anumite perioade și anumite cantități etc., toate determinând schimbări negative pentru plante, dar benefice pentru comunitățile umane. Aceleași modificări naturale au fost produse și animalelor domesticite care, în timp, au pierdut multe dintre avantajele lor fiziologice din vremea în care trăiau în sălbăticie. Pe măsură ce secolele treceau, oamenii, plantele și animalele domesticite deveneau tot mai dependente unele de altele .

Din punct de vedere istoric, mulți cercetători, indiferent de natura specializării lor, și-au pus numeroase semne de întrebare cu privire la motivele pentru care oamenii au renunțaț la stilul de viață culegător-vânător în favoarea celui sedentar, bazat pe cultivarea plantelor și creșterea animalelor, în condițiile în care acesta din urma este mai dificil, mai sărac nutritiv și presupune o cantitate mult mai mare de timp. Studiile antropologice și nu numai au arătat că vânătorii-culegători erau mult mai sănătoși decât agricultorii și lipsa hranei nu poate să reprezinte un motiv real pentru o asemenea schimbare. În afara reducerii staturii, agricultorii au început să sufere în timp de deficiențe de vitaminele

D și C și mai ales anemie, fără a mai adăuga nelipsitele probleme dentare, boli precum malaria și afecțiuni variate ale sistemului osos. Schimbările climatice constante făceau solurile neproductive din punct de vedere agricol până acum câteva mii de ani, în timp ce în anumite zone abundența florei și a faunei transforma culegătorii-vânători în grupuri predispuse să rămână mai multă vreme în aceleași locuri. Aceștia sunt câțiva dintre factorii ce pot explica modificarea stilului de viață amintit mai sus, fără a se sugera ideea că vânătorii-culegători au dispărut definitiv. Fără doar și poate cele două stiluri de viață au coexistat. Credem că această schimbare majoră nu a fost neapărat o decizie conștientă, asumată, ci mai degrabă o sumă de alegeri specifice, depinzând de diferitele realități ale momentului, nicidecum dintr-o dată, ci treptat, într-o evoluție graduală. De altfel, existența și în prezent a unor populații sedentare de vânători-culegători demonstrează că sedentarismul nu implică neapărat agricultura, ci cel mult predispune la aceasta. Începând cu vremurile în care în anumite zone agricultura devine majoritară independent unele de altele (Orientul Apropiat, China, America de Sud și Centrală), se constată pe baza surselor istorice că în scurtă vreme ea s-a extins în mai toate colțurile lumii, propunând istoricului o nouă dilemă: fermierii au migrat sau agricultura a fost cea care s-a dezvoltat și în alte arealuri geografice, așa cum se întâmplase în cele amintite mai sus? Probabil că ambele, în măsura în care dovezile descoperite până acum arată cum în unele spații geoistorice populații de culegători-vânători au devenit agricultori, în timp ce migrațiile acestora din urmă pot fi urmărite prin dezvoltarea agriculturii în teritorii noi și prin studiile de lingvistică ce le validează.

Nimic din agricultura de ieri și de azi nu este natural. Niciunul dintre animalele domesticite de om nu se mai găsește în sălbăticie în așa formă și nu ar mai supraviețui acolo (nu foarte ușor, cel puțin). Intervențiile artificiale umane asupra hranei l-au schimbat atât pe el însuși, cât și flora și fauna. Prin practica agricolă, în vechile așezări antice, surplusul de hrană care a apărut, a fost colectat de unii și a permis apariția altor grupuri sociale care nu erau obligate să muncească pământul și care și-au atribuit alte roluri și care au putut plăti scribi, soldați, crea religii, construi clădiri, desfășura afaceri, purta războaie etc. Totul pentru că o populație majoritară agricolă se asigura prin munca ei că există suficientă hrană pentru toți. Potrivit studiilor antropologiilor din secolul trecut care au petrecut mai mult timp cu triburile de culegători-vânători care încă mai existau, în esență aceștia au protejat mereu ideea de colectivitate, construind reguli de convietuire prin care niciunuia dintre ei nu i se permitea să fie arogant, superior, să dețină posesii personale și tot așa. E drept, viața nomadă restrânge prin natura ei numeroase posesii individuale. Supraviețuirea grupului depindea de unitatea sa și de capacitatea fiecăruia de a renunța la pradă în favoarea celui de lângă el.

Fundamentale pentru istoria culinară europeană a ultimilor două milenii au fost mirodeniile (a căror denumire provine din latinescul *species*, semnificând produse de lux, exotice, pentru care taxele vamale se ridicau la sume considerabile), care au influențat considerabil istoria financiară și politică a Europei medievale. După căderea Imperiului Roman și, evident, scăderea importului de mirodenii din India și China (ajuns mare povară financiară pentru romani pe durata imperiului), în perioada medievală comerțul cu aceste misterioase produse a fost sub control arab. Tot acest timp, arta culinară europeană era tributară mirodeniilor (piperul și scorțișoara, în special), nu atât pentru valoarea lor nutritivă, nici pentru aroma care ar fi putut acoperi gustul neplăcut al unor produse din carne, ci mai degrabă pentru exotismul și misterul care le înconjura. Pe ele și felul lor de producție, precum și țările din care proveneau. Spre finalul evului mediu, expedițiile militare portugheze și spaniole (Vasco da Gama, Bartolomeo Diaz, Cristofor Columb, Magellan și alții), au avut ca scop găsirea unor noi drumuri spre acele teritorii în care creșteau piper și scorțișoară (și desigur multe altele) și stabilirea unor noi rețele comerciale care să îmbogățească noile imperii europene. Reușitele maritime ale acelei perioade au schimbat cu totul istoria lumii și, implicit, și pe cea culinară. Europenii nu au găsit piper atât de repede cum își doreau; portughezii au pus bazele unei rute comerciale, dar blocadele lor economice și militare, din cauza resurselor limitate, nu au fost eficiente pe termen lung (însă au fost mult mai eficient folosite mai târziu de olandezi și mai ales de britanici). Comerțul pe vechile drumuri comerciale ale mirodeniilor a fost pentru arabi o resursă prin care și-au asigurat existența și mai apoi și-au ”exportat” religia, știința ș.a. Când în secolul al XVII-lea, olandezii, prin forță militară, au obținut controlul asupra comerțului cu mirodenii, acesta intrase pe tărâm european într-un declin care continuă și astăzi. De îndată ce misterul originii mirodeniilor fusese descoperit, acestea nu mai erau la fel de interesante, exotice, demne de a fi deținute și folosite.

Expedițiile geografice din secolul al XVI-lea au adus pe mesele europenilor o alternativă la piper (chili), precum și o mulțime de alte produse, dintre care câteva vor schimba definitiv istoria culinară și,

prin urmare, istoria lumii: ceaiul, ciocolata, cafeaua, porumbul, roșia, cartoful, zahărul. În privința ultimului dintre ele, zahărul, datorită procesului de producere care necesita muncă manuală, vreme de patru secole, milioane de sclavi au fost cumpărați cu bunuri europene din Africa pentru a munci pentru marile puteri europene pe plantațiile lor de trestie de zahăr din Americi, de unde produsul finit era adus apoi pe continentul european. Un al doilea triunghi comercial care lega zahărul de Europa era construit în jurul melasei (resturile rămase din procesul de producție al zahărului) care era utilizată în realizarea romului și a grogului și apoi a altor produse distilite cu care populațiile de sclavi și cele de nativi nord-americani au fost drogate și ținute sub control și mai ales cumpărate (cu rom erau cumpărați sclavi africani tocmai pentru a produce zahăr și tot așa). Aceste băuturi au servit, după cum ne arată istoria, în spațiile amintite mai sus și ca monede de plată și ca instrument de schimb.

Renegat, demonizat, cartoful a așteptat trei secole până când europenii să fie dornici să îl consume în diferite rețete culinare. Foametea, sărăcia, războaiele și politicile guvernamentale au făcut ca până la finalul secolului al XVIII-lea Europa să se ”predea” cartofului; capitulare periculoasă însă, întrucât, deși a contribuit și el la menținerea unei surse stabile de hrană și la creșterea populației, în anumite momente ale istoriei, datorita monoculturii sale și-a arătat și reversul (a se vedea marea criză irlandeză de la jumătatea secolului al XIX-lea). Dialogul culinar dintre America și Europa care a urmat evenimentelor complexe începute în secolul al XV-lea și continuate în următoarele a fost unul pavat cu influențe în ambele direcții. Terenul pierdut de catolicism în Europa ca urmare a reformei protestante este ”recuperat” în Americi, prin intermediul ordinelor religioase și a deciziilor luate în cadrul întâlnirilor desfășurate la Conciliul de la Trento. Iezuiții au exportat zahăr și cafea, au organizat mari plantații agricole, au introdus în Africa și vândut porumb și manioc. Tot ei au fost multă vreme implicați în producerea și comercializarea ciocolatei. Recoltele lor din Guatemala și Amazon erau transportate în sudul Asiei, Spania și Italia.

La fel de numeroase sunt însă şi exemplele alimentelor ne-europene care nu au fost adoptate de bucătăria occidentală. Uşurinţa acceptării unora dintre deliciile de mai sus s-a datorat contemporaneităţii lor cu teoretizarea sistemului umoral. Mai precis, aceste produse au ajuns pe piaţa europeană mai întâi ca medicamente şi abia mai târziu ca hrană. Un caz tipic pentru cele enunţate mai sus este reprezentat de utilizarea zahărului. Succesul său în Europa, începând din secolul al XVII-lea, a produs o adevărată revoluţie culinară. Majoritatea reţetelor medievale conţineau atât ingrediente picante, cât şi dulci, lăsând de cele mai multe ori compoziţia finală la alegerea



Casa Gheorghe Nițulescu, monument istoric (1911-1914)

bucătarului. Prin utilizarea în cantităţi din ce în ce mai mari a zahărului, dulcele a început să dispară din reţetele felurilor principale de mâncare şi să îşi găsească loc în alte produse, doar dulci, consumate separat de acestea. Distincţia a reprezentat sfârşitul vechii tradiţii a sosurilor puternic aromate şi a condimentelor şi apariţia unei noi bucătării - *haute cuisine.*

O altă modalitate de cercetare istorică a felului în care hrana a influențat evoluția umană este înțelegerea rolului fundamental pe care l-a jucat în procesul de logistică militară. Fără o aprovizionare cu hrană pentru soldați și animale, orice armată se putea deja socoti învinsă. În războaie, cea mai puternică armă a reprezentat-o foamea, mai ales prin întreruperea liniilor de aprovizionare ale inamicului. Cheia victoriilor militare ale unor mari comandanți, începând, spre exemplu, cu Alexandru cel Mare și încheind cu Napoleon Bonaparte a reprezentat-o și mobilitatea armatelor celor doi, generată, în mare parte, de ușurința aprovizionării cu alimente. Iată de ce, milenii la rând, era vitală ocuparea porturilor și transportarea hranei pe apă, pentru a asigura o viteză de deplasare mai mare a armatelor de pe uscat. Desigur că dezvoltarea metodelor de conservare a hranei (începută acum puțin peste două secole de Nicolas Appert în Franța, dar patentată în Marea Britanie cam în aceeași perioadă) și apoi dezvoltarea tehnologiei au schimbat definitiv această realitate.

Prezentul ne pune în situația de a vedea și revedea ecuația malthusiană a creșterii populației vs. creșterea producției de hrană, atât prin prisma revoluției verzi a îngrășămintelor din agricultură și legumicultură, cât și prin cea a efectelor acestora asupra mediului înconjurător. În ce măsură vom reuși în viitor să găsim echilibrul necesar între cele două nevoi: cea de a ne proteja mediul și cea de a ne asigura cele necesare vieții cotidiene depinde doar de noi.

Bibliografie selectivă:

Paul Freedman (coord.), *O istorie a gustului,* București, Editura Vellant, 2008

Raffaella Sarti, *Vita di casa. Abitare, mangiare, vestire nell'Europa moderna*, Editori Laterza, Bari

Norbert Elias, *Procesul civilizării,* vol. I, trad. şi postfaţă de Monica Maria Aldea, Iaşi, Editura Polirom, 2002

Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul şi imposibilul,* vol. I, Bucureşti, 1984

Philippe Aries, Georges Duby (coord.), *Istoria vieţii private,* vol. V, *De la Renaştere la epoca Luminilor*, Bucureşti, 1995

Tom Standage, *An Edible History of Humanity,* e-book published in 2012 in Great Britain by Atlantic Books available on google books

Idem, *A History of World in 6 Glasses,* U.S.A.-Bloomsbury, 2006



Casa cu prăvălie Nicolae Ciuculescu, monument istoric (1921)

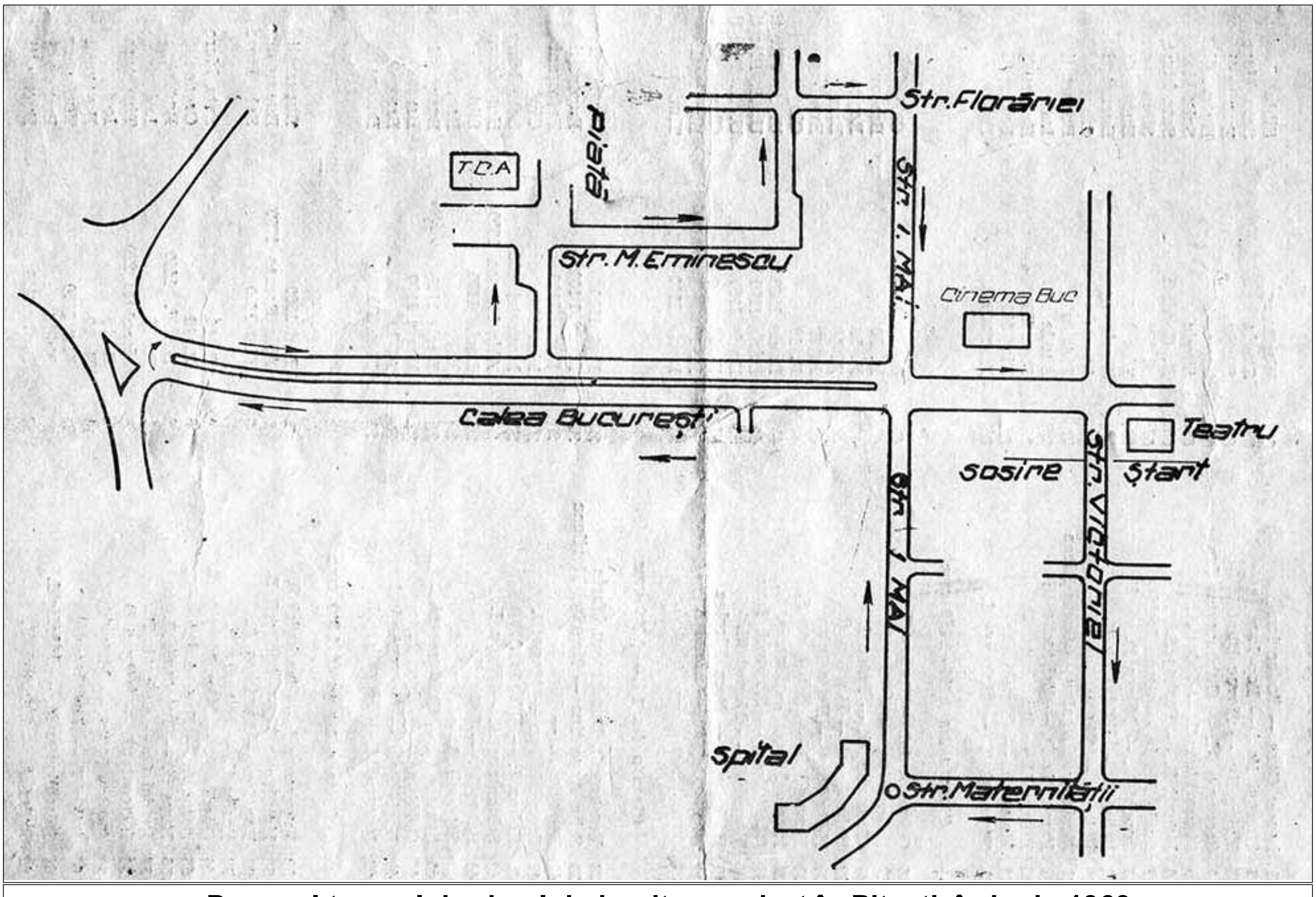
MOTORSPORTUL ARGEȘEAN SE CONJUGĂ LA... TRECUT (XVIII)

ing. Nicolae COSMESCU

Cred că v-a plictisit acest serial dedicat motorsportului argeșean, ce pare a se eterniza. Dar și realizările sportivilor argeșeni au fost atât de numeroase, multe chiar mărețe, încât ne-au obligat să nu le trecem cu vederea. Să le prezentăm, pentru că au adus glorie județului mai mult decât oricare alt sport. Însă, oricât de multe au fost isprăvile demne de evidențiat ale acestora, au și ele un sfârșit. Spre acest deznodământ ne îndreptăm și noi. În acest număr, poate și în viitorul, vom aborda ultimul subiect de real interes: cursele de viteză organizate în Argeș. La Pitești, sau pe faimoasele trasee montane de la Mateiaș și Vidraru. Haideți să vedem cum a fost, ce a fost mai palpitant. Și vă asigur că sunt de neuitat. Actorii acestora trăiesc la intensitate maximă evenimentul. Iar uneori, mai și mor.

Fapte marcante

Să începem, dând Cezarului ce-i al Cezarului. Adică, să parcurgem câteva secvențe mai apetisante din întrecerile de viteză desfășurate *intra-muros* la Pitești. Pentru amatorii de statistică pură, etapele contând doar pentru campionatul republican au fost în număr de șase, ultima consumându-se în 1989. La acestea trebuie să mai adăugăm două, *hors championnat*, ce au avut statul de probă specială în cadrul unor raliuri. Tot de campionat și acestea, dar la categoria lor. Cea mai interesantă a fost, cum altfel decât prima! Ca și în dragoste! Cu ea s-a încheiat Raliul României din 1969, prima competiție de acest gen care a avut statul major în capitala județului nostru. Care se



Desenul traseului primului circuit organizat în Pitești, în iunie 1969.

preconiza că se va încheia cu un triumf al argeșenilor. Din păcate, nu a fost să fie. Raliul, și odată cu el campionatul ratat de ai noștri, se încheia cu organizarea unei întreceri de viteză în centrul oraşului.

Tumult şi pasiune. Mari amatori ai sportului cu motor, piteştenii se înşiră în număr impresionant de-a lungul circuitului stradal, având satisfacţia de a fi martorii unor dispute spectaculoase, dueluri la baionetă, uneori chiar fratricide. Senzaţii tari. Plăceri explozive. Ritmul cardiac se acorda cu cel al motoarelor. Urechile jubilează la fiecare accelerare sau frânare violentă. Acestea au fost trăirile formidabile ce au mai îndulcit amărăciunea celor prezenţi. Cu un start *à la Le Mans* al acelor vremuri, dat la serii de către patru maşini din faţa Bisericii catolice, cea mai memorabilă figură dintre localnici a făcut-o Ion Răuţă. Aflat într-o formă splendidă, acesta l-a urmărit ca o umbră pe faimosul Marin Dumitrescu, pilot de mare clasă, care conducea cu o extremă abilitate un Fiat 850 Spider, deosebit de performant. Pe tot timpul întrecerii, Răuţă a mers ca sudat de „nea Marin”. Mai mult nu putea spera. Să stai în spatele acestuia, era deja un lucru remarcabil! Dar să-l depăşeşti era cu totul altceva! Şi aşa, prestaţia sa a fost de mare spectacol, un răspuns la manifestările de simpatie şi încurajările frenetice ale fanilor piteşteni. Locul trei în clasamentul general al cursei de viteză e un rezultat mai mult decât entuziasmant. Trăiri intense a oferit asistenţei şi alt component al echipei UAP, Gh. Morassi, care s-a bătut cu un curaj admirabil la volanul unei maşini a cărei roată stânga-spate fula îngrozitor, ca urmare a unui contact intim cu o bordură.

*

Aceeași atmosferă o vom regăsi doi ani mai târziu, cu ocazia Raliului Piteștiului. „Circuitul” va fi același, dar fapte remarcabile de-a fi semnalate nu au mai fost. După care, câțiva ani buni a fost liniște pe străzile orașului. Nu s-au mai auzit zgomote virile de eșapament, care să trezească pasiuni. N-au mai fost văzute mașini cu dungi specifice curselor, care le făceau să pară mai sexy în ochii unui public ce făcea primii pași spre motorizare. Abia când echipa uzinei de autoturisme a început să aibă un cuvânt de spus în întrecerile interne, Piteștiul a revenit în calendarul competițional. Și cine avea să domine toate aceste întreceri? Uzina, desigur! Altfel, n-am nicio îndoială, nu s-ar fi organizat.

La reluare, circuitul va fi cu totul altul. Pe străzile din cartierul Exercițiu, cu o lungă linie dreaptă, de unde se dădea startul, în zona stadionului. Dacă v-am spus cine a dominat-o cu autoritate, puteți fi siguri că întrecerile nu au avut nimic spectaculos,

1969. La modă încă mai erau starturile tip Le Mans.



lăsând la o parte aspecte marginale, precum scuturarea unui pom de spectatorii agățați de el, de către un începător. Încheiat doar cu daune la mașină. Sau de panica ce i-a cuprins pe cei care au văzut venind vertiginos spre ei un concurent care îi semnaliza cu farurile fiindcă s-a trezit trădat de frâna de serviciu! Nu s-a întâmplat nimic, pentru că cei care merg la „bătaie", adică la victorie, au cu total altă „stofă" decât șoferii din trafic.

Dispute „la baionetă". Suntem în prima jumătate a anilor '80. Pentru a salva de la monotonie o întrecere pe care o dominau hegemonic, sportivii de la IAP au apelat la regie. Au lăsat să se creadă că lupta dintre ei e serioasă, cei trei de la clasa cea mai populată schimbându-și tur după tur pozițiile. Acele nume, faimoase la momentul acela, devenite legende ale motorsportului național, se chemau Iancovici, Nicoară și Zărnescu. Pentru ultimul, prezenţa în campionatul de viteză era mai mult aleatorie, sporadică, altele fiindu-i priorităţile momentului. Cu toate acestea, sezonul său va fi marcat de prima victorie în specialitate. Ce s-a produs unde-şi doreşte fiecare cel mai mult: la el acasă. Adică, la Piteşti. Într-o zi frumoasă, de toamnă autentică, „Dan" Zărnescu va arăta spectatorilor cupa decernată învingătorului. Şi va fi aplaudat puternic de rude, prieteni, colegi şi foarte mulţi concitadini.

Faţă de sezonul precedent, acum evolua într-o altă grupă, cea a maşinilor omologate pentru „Cupa țărilor socialiste". Intitulată „1,5" pentru aceasta, şi tradusă „A2" pentru campionatul intern. Automobilele ce evoluau aici erau absolut impresionante. Aripi gonflate, pneuri late, jenţi de aluminiu, gardă la sol infiorător de mică. Lipseau barele de protecţie, în schimb aveau un eşapament de un diametru mai mult decât generos, ce-şi făcea cunoscută existenţa în laterala maşinii. Iar sunetul scos era înnebunitor. Încânta urechile „melomanilor" curselor. Deosebit de grav la turaţii joase, dar cu sonorităţi wagneriene când pedala de acceleraţie atingea podeaua. Aceste maşini creau o impresie puternică, ce nu putea fi uitată odată văzute. Prin forţa pe care o degaja, o Dacia astfel preparată flata

Așa arăta o mașină de grupa A2. Impresionantă la oricare capitol.



ochiul. Cu o asemenea montură, Zărnescu are în sfârşit obiectul cu care să se poată lupta cu idolul începuturilor sale. Acelaşi Ştefan Iancovici, ca pentru mulţi alţii. Practic, lupta la această grupă se dădea între Nicoară şi Iancovici, dar uneori era arbitrată de Zărnescu. Dacă primul „îi scăpa" mai întotdeauna, indiferent de zelul pe care-l depunea, nu acelaşi lucru putea face şi Iancovici. Motiv perntru care nu o dată lumea a asistat la întreceri spectaculoase. Lupte ce par a fi la baionetă, între „Dan" şi bucureşteanul de la IAP.

Deseori, pe circuite, se asista la dispute între ei ce tăia respiraţia. Cu repetate schimbări de poziţii, ce uneori frizau existenţa unei posibile regii. Apogeul este atins la Piteşti, desigur! Unde cei doi sunt bară la bară tot timpul, cu schimbarea prin rotaţie a liderului. Schimbările de poziţii, cât şi distanţa infimă dintre maşini erau de o rigurozitate matematică, încât un ochi format nu putea să nu-i suspecteze de un *gentleman agreement*, ca să folosesc un termen mai dulce. Aşa, pentru satisfacţia localnicilor la final de sezon. Înțelegând perfect ce se petrece pe circuit, exasperat de ce vedeam, aranjament în toată regula, fără măcar o „perdea", chiar și transparentă!, am plecat. N-am mai așteptat finalul. „Da, a fost şi puţină regie", a consimţit să recunoască peste vreme Zărnescu. Dar tocmai aceasta a salvat spectacolul de la o plictisitoare procesiune. Dacă la final principalii animatori au fost despărţiţi de numai 0,2 sec.!!, al treilea în cursă, un pilot de la INMT, cu o maşină super-puternică, a venit la peste un minut de aceștia! Care s-au plictisit aşteptându-l pe podium.

„L-au lucrat"! Totuşi, punctul de cotitură ce a făcut ca duelurile dintre cei mari piloţi, Iancovic și Nicoară, să nu mai aibă rezonanţă decât în cursa respectivă, şi exclusiv spre flatarea ochilor care-i priveau, a avut loc la Piteşti, la finalul campionatului din '84. Un episod faimos, cu o excepţională regie în favoarea piteșteanului de la echipa IAP. Perdant fiind un al membru al grupării. Același Iancovici! De ce au ținut să tranșeze astfel lucrurile, e o altă poveste. Până atunci, de când era în clasă cu Iancovici, Nicoară nu reuşise să devină campion la circuit. Dar în acel sezon perspectivele erau încurajatoare. Teoretic, era posibil. Trebuia să câştige cursa, iar „Fane" Iancovici să se claseze cel mult pe locul trei. Dacă prima condiţie era relativ uşor de îndeplinit, mai ales că ţinea exclusiv de el, cea de-a doua nu-i era la îndemână. Bucureşteanul nu prea avea „naşi". Aşa încât, era necesară alcătuirea unei coaliţii care să-l ajute. Să se intercaleze între el şi Iancovici.

Rezolvarea a fost simplă dar și stupefiantă, prin… nesportivitatea conducerii echipei. Care l-a introdus în joc pe… Grigoraş, cu a sa teribilă maşină de grupa A2! Deși nu acolo era locul său! Ci în altă

Startul cursei cu „lucrarea".
În dreapta, Grigoraș, în mijloc, Nicoară.



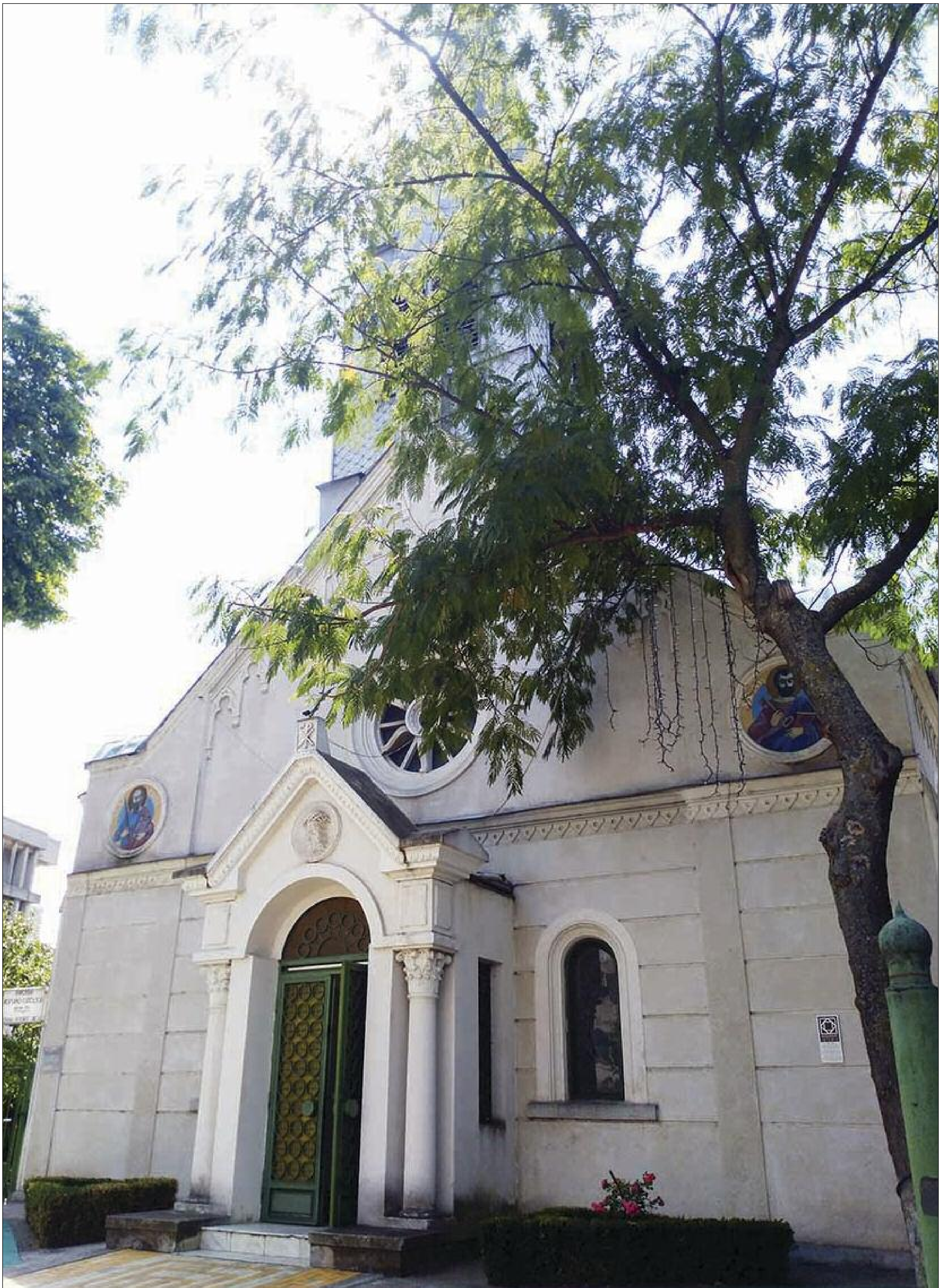
grupă, valoric superioară! Dar fără amestecul lui unde nu avea ce căuta, nu ieșea scenariul gândit. Interesant este că pe timpul sejurului la Piteşti, Iancovici a fost cazat la socrii lui Nicoară! Aceştia, seara, la masă, i-au zis: „dacă Victor bate mâine, va fi campion“. La care „Fane“, atât de sigur era, încât a consimţit laconic, dar politicos, „vom vedea“. N-avea de unde să știe ce-i „copsese“ propria echipă!! În cursă, n-au fost prea multe de văzut. Cu un Grigoraș plecat ca o fuzee, cu un Nicoară pornit pe urmele acestuia, şi cu o maşină care, ciudat!, nu era în cea mai bună formă, Iancovici a făcut tot ce a putut pentru a limita dezastrul. Dar a pierdut campionatul. Înainte de a trece linia de sosire, Grigoraş a redus drastic alura, permiţându-i lui Nicoară să „scape“ în învingător. Şi, prin consecinţă, să devină campion.

Abia două săptămâni mai târziu, când s-au revăzut, Iancovici le-a reproşat că „l-au lucrat“. După care, cât timp cei doi duelişti au concurat în aceeaşi grupă, şi au fost ani buni, titlurile au avut o singură destinaţie: piteșteanul Victor Nicoară. Pentru el, de la început un lucru a fost clar ca un cer senin: „să-l baţi pe Iancovici era poarta deschisă spre elită“. 1989 a fost anul ultimul circuit de viteză disputat pe străzile Piteștiului. Circuitul era altul față de precedentele. Se pleca de pe Bulevard, se urca pe Craiovei până la capătul ei, pe sensul invers; dreapta pe Exercițiu, și din nou Craiovei. Tot pe contrasens. Parcul de așteptare era unde e acum parcarea de la Finanțe. Era foarte rapid, datorită celor trei linii cvasidrepte, extrem de lungi.

De data aceasta n-a mai fost nicio regie. Dominatori au fost tot piloții uzinei. La care s-a adăugat și ralistul Balint. Un virtuoz al specialității lui. La clasa la care concura, pe Grigoraș nu-l amenința nimeni. Era practic singur pe planeta sa. Bătălii între colegi ar fi un termen exgerat. Fiindcă la categoria lor, Preoteasa l-a învins detașat, fără drept de apel, pe un Nicoară surprinzător de apatic. Cel care a mai salvat spectacolul, altfel anost, fără dispute strânse, a fost Balint. Care, cu o mașină de raliu, total neadecvată curselor de viteză pură, în urma unei manevre uluitoare, de care doar el era capabil, l-a privat pe Necula în ultimul viraj al întrecerii de locul secund în întrecerea celor mari. ...Iar în decembrie, știm de acum că a fost ce a fost. Iar după, n-a mai fost nimic. Campionatul de viteză pe circuit a dispărut definitiv.

1989. O mașină a echipei IATSA Pitești, cu „Dixon” Moldovan la comenzi.





Biserica catolică ”Sfinții Petru și Pavel”, monument istoric, 1895-1896, construită de comunitatea catolică după planurile arhitectului Lapierre, pe locul unei capele din 1864.